

ZES DOORB RAKEN VOO R DE POLDE R ^(KL) KENNIS ECONOMIE MONITOR ^{20 06}

^(KL) Kennisland | Knowledgeland

Colofon

Zes doorbraken voor de polder Kenniseconomie Monitor 2006

Auteurs: Joeri van den Steenhoven, Martijn Arnoldus en Hans Westerhof

Research: Suzanne Kok, Lobke van der Meulen en Geert Buijs

Coördinatie research: Martijn Arnoldus

Expertbijeenkomsten: Geert Buijs

Eindredactie: Lobke van der Meulen en Marije Veenstra

Ontwerp en vormgeving: Trapped in Suburbia

Drukwerk: Den Haag Media Groep

Steekwoorden: kenniseconomie, innovatie, onderwijs, regio, overheid

ISBN-10: 90-78236-03-5

ISBN-13: 978-90-78236-03-0

Gedrukte exemplaren kunt u bestellen via info@kennisland.nl. Kosten: 15 euro.

Reacties op de monitor kunt u richten aan:

Stichting Nederland Kennisland

Postbus 2960

1000 CZ Amsterdam

info@kennisland.nl

www.kennisland.nl

Stichting Nederland Kennisland, september 2006

Op dit werk is een Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 2.5 licentie van toepassing.

De gebruiker mag het werk kopiëren en verspreiden onder de volgende voorwaarden:

- De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden.
- De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam
- De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.
- De gebruiker mag het werk niet bewerken.
- Bij hergebruik of verspreiding dient de gebruiker de licentievoorwaarden van dit werk kenbaar te maken aan derden.
- De gebruiker mag uitsluitend afstand doen van een of meerdere van deze voorwaarden met voorafgaande toestemming van de rechthebbende.
- Het voorgaande laat de wettelijke beperkingen op de intellectuele eigendomsrechten onverlet.

De licentietekst is te vinden op <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/nl/>

Zes doorbraken voor de polder

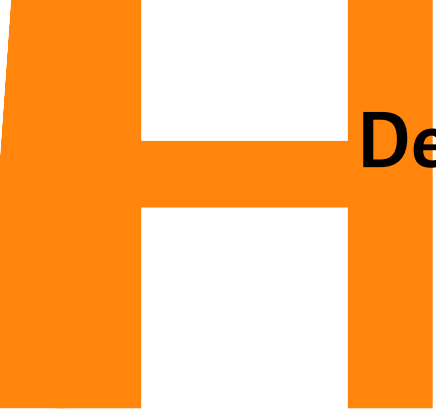
Kenniseconomie Monitor 2006

Inhoud

Inhoud

De Nederlandse kenniseconomie in 2006	6
1 Het tekort aan talent	12
2 Het vak van leraar	20
3 De prijs van kwaliteit	28
4 Het leven van een ondernemer	36
5 Het belang van de regio	44
6 De weg naar een slimme overheid	52
Wat iedereen wel weet	62
Zes doorbraken voor de polder	70
Overzicht achtergrondstudies	78
Dankwoord	80
Literatuurlijst	82
Stichting Nederland Kennisland	86

De Nederlandse kenniseconomie

in 2006

In 1607, aan het begin van onze beroemde 17e eeuw, nam de overheid een gedurfd besluit. Er was een tekort aan landbouwgrond voor de bevoorrading van de stad Amsterdam. Dat kon in de toekomst wel eens de verdere groei gaan hinderen. Besloten werd de Beemster droog te leggen, een guur watergebied ten noorden van de stad. Het werd de eerste Nederlandse polder en meteen één van de grootste in zijn soort. Zo'n grote ingreep in het landschap was niet eerder vertoond. Toch besloot men door te zetten. Hoge ambtenaren en rijke handelslieden uit Amsterdam regelden de financiering. Ingenieur Jan Adriaanszoon Leeghwater werd aangesteld om de molens te bouwen en het project te leiden, terwijl Dirck van Oss tekende voor de indeling van het nieuwe land. Hij werd daarmee de eerste landschapsarchitect. Vijf jaar later, in 1612, was het project afgerond. De Beemster was veranderd in een polder vol vruchtbare boerengrond, opgedeeld in langgerekte kavels. Deze polderkavels werden het structurerend principe voor het Hollandse landschap in de eeuwen erna, zowel op het platteland als in de stad. Amsterdam ging een periode van ongekende bloei tegemoet.

Als iets tekenend is voor Nederland, dan is het de polder wel: het vlakke land, de rechte sloten, de molens. De mens die met vereende krachten probeert de natuur te beheersen en tot ontwikkeling te brengen. In recente jaren heeft de polder in veel gevallen een negatievere klank gekregen. Het staat voor trage besluitvorming, over elkaar buitende bestuurslagen en de angst overstroomd te worden door alles wat van buiten komt. Maar de ontstaansgeschiedenis van de Beemster laat een andere kant van de polder zien. Van een overheid die met durf en visie de economische toekomst van het land voor de lange termijn zeker wil stellen. Van samenwerking tussen bedrijfsleven, ingenieurs, creatieven en de overheid. Van slimme ontwerpen die een nieuwe structuur van het land en nieuwe economische

activiteit mogelijk maken. Van nieuwe technieken die bedacht en toegepast worden. Kortom, de eerste polder was een combinatie van doorbraken die vernieuwing en groei tot gevolg hebben gehad. Het effect hiervan merken we vandaag de dag nog steeds.

Bijna vierhonderd jaar na de inpoldering van de Beemster wordt opnieuw gezocht naar manieren om een sterke toekomst voor Nederland te waarborgen. Alleen is de economische omgeving drastisch veranderd. De manier waarop we werken en leven verandert in hoog tempo. De komst van de personal computer, nu 25 jaar geleden, heeft daar veel mee te maken gehad. Technologie verbindt de wereld en maakt hem kleiner. Nieuwe grootmachten als China en India doen mee als volwaardige spelers. Er vindt internationaal een herschikking van arbeid plaats. Hoe reageren we hierop? Welke rol is voor Nederland weggelegd? Wat zijn ditmaal de doorbraken die nodig zijn om voor Nederland een florerende toekomst mogelijk te maken?

Hervormen is meer dan afbreken

Het gaat het beter met Nederland. Na een aantal moeilijke jaren zitten we weer in de lift. De economie groeit, consumenten besteden meer, bedrijven exporteren meer. We kijken met vertrouwen naar de toekomst. Maar staan we er echt goed voor? Zijn we voorbereid op die nieuwe toekomst?

In september 2003, kort na het aantreden van het tweede kabinet Balkenende, hebben wij de eerste Kenniseconomie Monitor gepubliceerd (Kennisland, 2003). Daarin is geprobeerd op een leesbare manier te laten zien hoe de economische omgeving van Nederland aan het veranderen is en in hoeverre Nederland in staat is daarop te reageren. Onze conclusie destijds is geweest, dat Nederland daartoe slecht in

staat is. Niet dat dit land geen potentie heeft om zich in die veranderende wereld een goede plek te verwerven. Die hebben we zeker. Maar dat lukt alleen als je er werk van maakt. Helaas is dat te weinig gebeurd.

In de week van de presentatie van de eerste Kenniseconomie Monitor is – niet helemaal zonder toeval – het Innovatieplatform van start gegaan. Vol ambitie is het kabinet toen met haar hervormingsagenda begonnen. Inderdaad zijn meerdere forse ingrepen gedaan, met name in de sociale zekerheid. Maar hervormen is meer dan afbreken. De uitdaging is met zijn allen een goede toekomst op te bouwen. Hoe gaan we dat doen? Daarvoor is meer nodig dan de stappen die in de afgelopen kabinetsperiode zijn gezet. Uit deze monitor komt naar voren dat Nederland ondanks alle aandacht en retoriek verder weg gezakt is. We zijn nu echt een middenmoter geworden en scoren hooguit gemiddeld op veel van de indicatoren. Bovendien ligt er een aantal forse uitdagingen die nu echt aangepakt moeten worden. Er moet een aantal grote doorbraken worden gerealiseerd, wil Nederland een sterk land in de kenniseconomie worden.

Het debat over de kenniseconomie

Het debat over de kenniseconomie heeft niet stil gestaan sinds 2003. Gelukkig maar. Bestuurders, bedrijven en belangenorganisaties onderschrijven inmiddels allemaal het belang van kennis en innovatie. Het zijn alom besproken en beschreven begrippen geworden. Dat was in 2003 wel anders. Toch menen wij dat het debat over de kenniseconomie in meerdere opzichten nog te beperkt is.

Allereerst wordt het debat over de kenniseconomie gedomineerd door wetenschap en technologie. Het lijkt een elitaire bezigheid: toptalent, excellent onderzoek en zo verder. De kenniseconomie gaat over

knappe koppen in dure laboratoria. Niets is minder waar. De meeste mensen voelen de veranderingen om zich heen grijpen en zijn hierdoor onzeker. Het zijn veranderingen die samenhangen met structurele wijzigingen in de economische structuur van Nederland. Die tonen zich op het werk, op de arbeidsmarkt en in internationale verhoudingen. Wie onvoldoende kennis en opleiding heeft, ziet zijn baan verdwijnen naar het buitenland. Wie niet op tijd vernieuwt, merkt dat overal concurrenten klaar staan om de plek in te nemen. Wie niet zijn toegevoegde waarde weet te bewijzen, kan binnen de kortste tijd zijn wegbezuinigd. Het debat over de kenniseconomie is voor iedereen relevant. Niet alleen voor die paar wetenschappers en technici. Dat betekent dat het debat over meer mensen moet gaan dan alleen over hen.

Daarnaast blijft het debat over de kenniseconomie nog te vaak steken in algemeenheden. Met het gevaar dat het bij woorden blijft. Het gaat over alles en dus over niets. Om het debat relevant te houden en de aandacht van de politiek vast te kunnen blijven houden, moeten we de volgende stap zetten: naar duidelijke prioriteiten en concrete maatregelen. Naar zichtbare verbeteringen die mensen vertrouwen geven in de toekomst.

Zes doorbraken voor de polder

In deze monitor valt te lezen dat veel van de knelpunten uit de Kenniseconomie Monitor 2003 nog steeds bestaan. Knelpunten die allemaal opgeruimd kunnen worden, als we maar willen. In deze Kenniseconomie Monitor 2006 is gekozen om zes thema's centraal te stellen. Deze zes thema's zijn knelpunten die cruciaal zijn voor het slimmer maken van Nederland. Het zijn thema's waarop doorbraken nodig zijn. Ze vergen politieke aandacht, forse investeringen en concrete actie.

Drie doorbraken gaan over onderwijs. Daar ligt de belangrijkste uitdaging voor het volgende kabinet. De eerste doorbraak gaat over het opheffen van het tekort aan talent. We leiden te weinig mensen op voor de arbeidsmarkt van de toekomst. Dat gaat onherroepelijk een hindernis vormen voor groei en welvaart. De tweede doorbraak is het verbeteren van het vak van leraar. Zonder voldoende en goede leraren is een slimmer land buiten ieders bereik. De derde doorbraak gaat over het verhogen van de kwaliteit van het onderwijs. Jaren van bezuinigingen en ingrepen hebben het onderwijs in de weg gestaan bij het organiseren van die kwaliteit. Terwijl dat juist het vermogen bepaalt om ons te onderscheiden van andere landen.

De andere drie doorbraken liggen op uiteenlopende terreinen. De vierde doorbraak is ondernemerschap. Hoe is het om ondernemer te zijn in Nederland en hoe kan ondernemerschap gestimuleerd worden? De vijfde doorbraak behelst de regio. Als het om de kenniseconomie gaat wordt meestal gekeken naar Nederland, maar is het niet relevanter te kijken welke rol regio's daarin spelen? Innovatie vindt immers vooral op dat niveau plaats. En welke regio's zijn in dat opzicht relevant? De zesde en laatste doorbraak is de organisatie van de overheid. Zonder slimmere overheid ook geen slimmer land. Dit is ook een voorwaarde om de andere doorbraken te realiseren.

Voor alle zes doorbraken is een analyse gemaakt. Waar zitten de knelpunten? Hoe is dat zo gekomen? Er wordt niet omheen gedraaid wat misgaat. Er wordt gekeken wat beter kan en beter moet. Ieder hoofdstuk sluit daarom af met voorstellen hoe die knelpunten aan te pakken. Aan het eind wordt nog een snelle blik geworpen op andere, veelgenoemde knelpunten van de Nederlandse kenniseconomie. Daarna wordt afgesloten met een overzicht van de zes doorbraken die een nieuw kabinet in deze polder zou moeten realiseren.

Geen herhalingsoefening

Deze Kenniseconomie Monitor is geen herhalingsoefening van de editie van 2003. Dat is in onze ogen zinloos, deels omdat internationale vergelijkbare statistieken na 2003 slechts beperkt beschikbaar zijn. Om op basis van de beschikbare gegevens een oordeel te vellen over de voortgang tussen 2003 en 2006 zou niet zinnig zijn. Daarnaast is het denken over de kenniseconomie inmiddels een stuk verder ontwikkeld. Tijdens het onderzoek voor deze monitor en in de expertbijeenkomsten is daarom getracht de analyse te verdiepen. Er is gezocht naar het waarom van veelgenoemde knelpunten in de Nederlandse kenniseconomie. Op die manier zijn we gekomen tot de zes doorbraken voor de polder.

Voor deze monitor zijn talloze statistieken verzameld om een beeld te krijgen van de toestand van de Nederlandse kenniseconomie. Deze hebben hun weg gevonden in de monitor en diverse achtergrondstudies die ook beschikbaar zijn. Nederland wordt in alle grafieken vergeleken met een vaste groep van referentielanden, te weten België, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Ierland, Korea, Polen, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en Zweden. Landen waar Nederland zich in onze ogen mee zou moeten willen en kunnen vergelijken. Wanneer landen ontbreken in een bepaalde grafiek, zijn er geen data beschikbaar.

Keuzes en kansen

De kenniseconomie is geen keuze. Het is realiteit. De enige keuze is hoe goed we erin willen zijn. Nederland heeft volop kansen om voorop te lopen. Als we het voor volgende generaties mogelijk willen maken een mooie toekomst en voldoende welvaart te creëren, dan moeten we die kansen grijpen. Het betekent eerlijk zijn tegenover onszelf. Kijk waar we nu staan en kijk vooruit naar hoe het beter kan. Net als de bestuurders die in het begin van de 17e eeuw aan de rand van de Beemster stonden en over het gure water stonden, maar in gedachten de boeren op het land zagen werken. Voor die doorbraak destijds zijn een gedurfd maar gedegen plan, voldoende investeringen en goede uitvoerders nodig geweest. Met die ingrediënten kan Nederland nu opnieuw heel ver komen.

Tekort aan Talent

1

“Ik was geschokeerd door wat ik aantrof; kinderen van tien jaar zijn nog onbevangen en positief over hun toekomst. Een paar jaar later was van dat enthousiasme weinig meer over. Veel kinderen waren naar het vmbo verwezen en voelden zich letterlijk weggestopt.

Bij de ouders lagen de scenario's voor mislukking al klaar. Ze reageerden gelaten: “Het is mij ook niet gelukt.” De kinderen dachten dat het vmbo het einde van hun dromen was. Ze zeiden letterlijk dingen als: “Nu moet ik ook schoonmaker worden”, of “Ze vinden me nergens goed genoeg voor.” Dit zegt Heleen Terwijn, oprichter en directeur van IMC Weekendschool, een school waar gemotiveerde kinderen tussen 10 en 14 jaar uit achterstandswijken op zondag aanvullend les krijgen van professionals uit de praktijk. Met als doel hun talenten te ontdekken, hun perspectief te verbreden en zelfvertrouwen te kweken. Er zijn inmiddels acht Weekendscholen door heel Nederland, met circa 100 leerlingen per school.

De kenniseconomie vraagt om steeds meer goed opgeleide werknemers. De opleiding bepaalt de kansen die mensen hebben om vooruit te komen in deze wereld. Landen die voldoende talent weten voort te brengen en aan te trekken blijven overeind in de mondiale concurrentie. Wat grondstoffen waren voor de industriële samenleving, dat zijn mensen voor de kenniseconomie, schreven we al in de Kenniseconomie Monitor 2003. Het is een proces dat al veel langer gaande is en dat inmiddels in tal van boeken is beschreven. Globalisering maakt dat routinematige, vaak laaggeschoolde productie-arbeid in de meest ontwikkelde landen verdwijnt. Dit werk wordt geautomatiseerd of verplaatst naar lagelonenlanden. Hoewel onder invloed van allerlei innovaties ook in sectoren als het onderwijs het werk verandert, blijft daar uiteraard behoefte aan persoonsgebonden arbeid. Maar de meeste werkgelegenheid en toegevoegde waarde worden gecreëerd in kennisintensieve banen. (Reich, 1992) Willen we de welvaart en het welzijn voor de toekomst

zeker stellen, dan zullen zoveel mogelijk mensen dat type werk moeten kunnen verrichten. Dat is de belangrijkste uitdaging voor de Nederlandse kennis-economie.

Het aandeel hoogopgeleiden in de beroepsbevolking neemt jaar op jaar toe. Laaggeschoold werk verdwijnt uit Nederland; het aantal banen voor laagopgeleiden neemt af. (figuur 1.1) De minister van Sociale Zaken sprak eerder de vrees uit dat Nederland in 2020 twee miljoen kanslozen heeft als we hier niets aan doen. (Trouw, 2004) Mensen die onvoldoende opgeleid zijn om mee te komen in de huidige samenleving. Dat klinkt als een probleem dat ver in de toekomst ligt. Feit is echter dat Nederland nu al 1,5 miljoen laaggeletterden telt: mensen die moeite hebben met lezen, schrijven of rekenen. (Stichting Lezen en Schrijven, 2006) De toekomstperspectieven voor veel van deze mensen zijn somber. We weten het, maar wat doen we eraan?

Tekort aan hoger opgeleiden

Hoewel het gemiddelde opleidingsniveau in Nederland stijgt, blijft de groei achter bij andere landen. Het aantal afgestudeerden in het hoger onderwijs ligt al jaren onder het EU-gemiddelde. De groei dreigt in Nederland de komende jaren verder af te nemen. Ook in het voortgezet onderwijs is sprake van een zorgelijke ontwikkeling. Tussen 1990 en 2000 heeft ongeveer tweederde van het totaal aantal leerlingen een havo/vwo/vmbo-t opleiding gevolgd. Deze leerlingen bereiden zich voor op het hoger onderwijs of een route daarnaar toe. Vanaf 2001 is dit percentage gedaald naar 60%. Het potentieel aan hoger opgeleiden wordt kleiner. (HBO-Raad en RWI, 2006) In het mbo bereikt de deelname aan niveau 3 en 4 niet het gewenste peil. De groei zit met name bij mbo 1 en 2, net op of onder het niveau

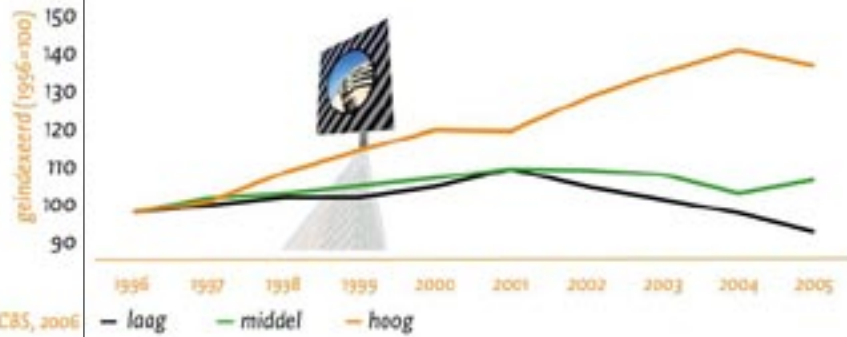
van de startkwalificatie. Het opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking stijgt hierdoor maar beperkt en langzamer dan in andere landen, zoals is te zien in de leeftijdscohorten afgestudeerden hoger onderwijs. (figuur 1.2) Voor de groep 25-34 jarigen is Nederland inmiddels gezakt naar de 18e plaats van alle de OECD landen. Veel landen, variërend van Korea tot Estland, hebben ons ingehaald.

Het gevolg zal snel zichtbaar zijn: een tekort aan hoger opgeleiden. De HBO-raad en de Raad voor Werk & Inkomen (RWI) schatten het arbeidsmarkttekort op 75.000 vacatures in 2010, terwijl de Onderwijsraad dit inschat op 100.000 in 2012. (HBO-raad en RWI, 2006; Onderwijsraad 2005) De grootste banengroei wordt verwacht in de zakelijke dienstverlening en de zorg. Daar zullen als eerste tekorten ontstaan. (CWI, 2006) Logischerwijs betekent dit hogere lonen (bij schaarse arbeid) met als gevolg een verslechtering van de concurrentiepositie voor Nederlandse bedrijven. Zonder ingrijpen is het onderwijs niet in staat aan de toekomstige vraag te voldoen. Op de arbeidsmarkt ontstaan tekorten, terwijl mensen thuis zitten omdat ze niet de juiste opleiding hebben. Hoe lossen we dat op? De sleutel tot het antwoord zit in het verbeteren van de doorstroom binnen het onderwijs.

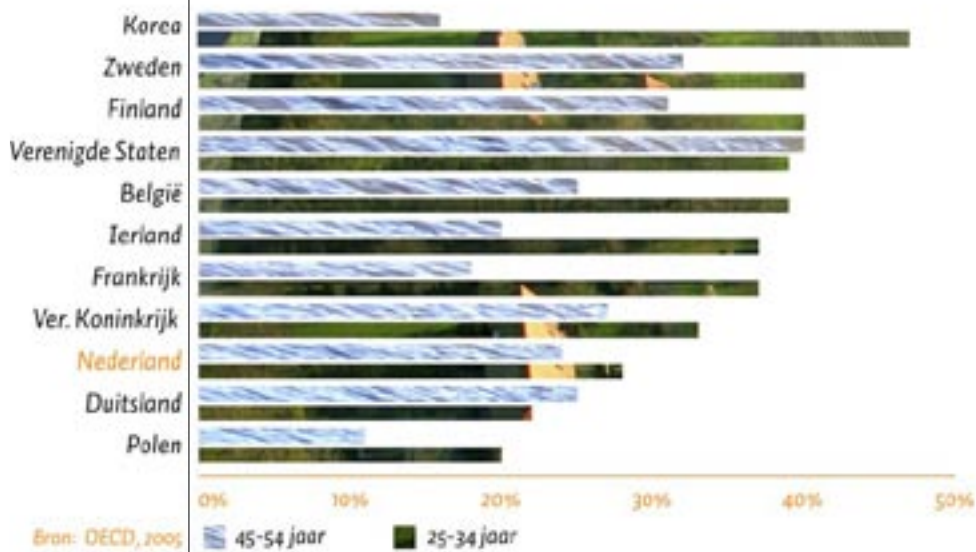
Te hoge schooluitval

Het probleem wordt versterkt door het grote aantal jongeren dat zonder diploma van school gaat. Teveel jongeren, vorig jaar zo'n 64.000 zijn zonder startkwalificatie op zoek naar een baan. Dit leidt volgens het CPB tot slechtere arbeidsmarktperspectieven en hogere kosten voor de samenleving, bijvoorbeeld in termen van uitkeringen en criminaliteit. Leerlingen van wie de ouders een lage opleiding hebben of die zelf vroeger met een achterstand te kampen hebben gehad (lage CITO-score), lopen het grootste risico uit

1.1 Werkzame beroepsbevolking per opleidingsniveau

1.2 Hoogopgeleiden per leeftijdsklasse (2003)

te vallen. Ook allochtone leerlingen en kinderen uit eenoudergezinnen zijn oververtegenwoordigd. Het aantal vroegtijdig schoolverlaters is tussen 2002 en 2005 gedaald van 15% naar 13,6%. Dit is een mooie prestatie, beter dan veel andere landen in dezelfde periode. Maar nog steeds scoren we in vergelijking met de referentielanden niet goed.

(figuur 1.3)

“Kinderen hebben vaak geen idee van de keuzes die ze moeten maken. Op het vmbo moeten ze bijvoorbeeld kiezen tussen verzorging of techniek. Kinderen weten niet wat dit betekent.”

Heleen Terwijn

Hoewel het probleem op het vmbo het grootst is, komt ook op hogere niveaus schooluitval regelmatig voor. Te vaak zelfs. Circa 35 tot 40% van de instroom in het mbo gaat zonder diploma van school. De hoogste uitval doet zich voor op mbo 1 niveau. In het hoger onderwijs verlaat 30% van de instroom de opleiding zonder diploma. (OCW, 2005a) Er wordt in Nederland onvoldoende uit mensen gehaald, in ieder geval minder dan in andere landen.

Diploma's en doorstroom

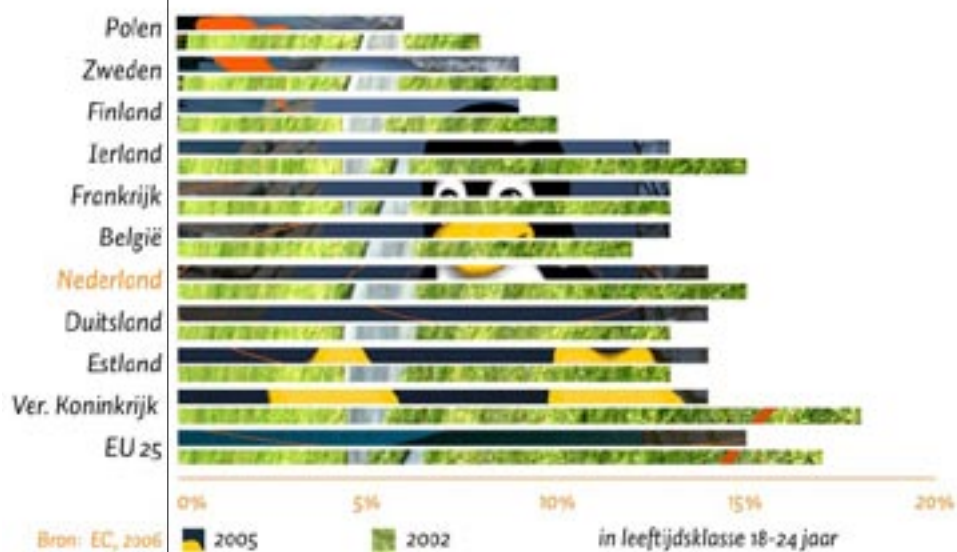
De conclusie is duidelijk: het rendement van het onderwijs moet omhoog. Een kwart van alle leerlingen valt uit voor het behalen van de startkwalificatie. Nog eens bijna 30% behaalt geen diploma op de hoogste opleiding die ze begonnen zijn. (figuur 1.4) Dat moet en kan beter.

Hiervoor bestaan twee manieren: ten eerste het verhogen van de instroom in het hoger onderwijs, ten tweede het verhogen van het aantal leerlingen dat op ieder niveau het onderwijs met een diploma verlaat.

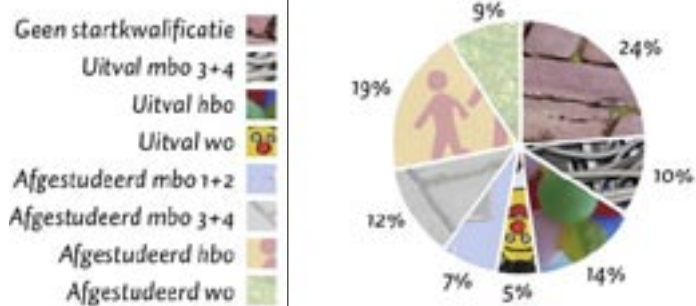
Het Nederlandse onderwijs kenmerkt zich door grote stappen en breuklijnen. Kinderen zetten in Nederland pas laat de eerste stap. De meesten gaan op 4-jarige leeftijd voor het eerst naar school, de leerplicht gaat in bij 5 jaar. In de ons omringende landen gaan veel leerlingen al op 3-jarige leeftijd naar school. Onderzoek wijst uit dat vroegschoolse educatie een grote bijdrage kan leveren aan het voorkomen van uitval en het verbeteren van arbeidsmarktkansen, mits er sprake is van intensieve begeleiding gericht op achterstandsleerlingen. (CPB, 2006a)

De volgende stap is de overgang van primair naar voortgezet onderwijs. Vergeleken met andere landen wordt deze stap in Nederland vroeg gezet. In het twaalfde levensjaar wordt er geselecteerd, ondersteund door de CITO-toets. Deze selectie is de grote scheiding in het Nederlandse onderwijssysteem. In Nederland gaat ca. 60% van de leerlingen naar het vmbo, waarvan een klein deel naar het praktijkgericht onderwijs of speciaal onderwijs. Maar zoals eerder geconstateerd gaat een steeds kleiner deel hiervan naar vmbo-t (vergelijkbaar met de oude mavo), zodat het aantal leerlingen dat mogelijk doorstroomt naar mbo 3-4 of het hoger onderwijs afneemt. De overige 40% gaat naar de havo en het vwo.

1.3 Vroegtijdige schooluitval (2002 en 2005)

1.4 Rendement Nederlandse onderwijs (2004)

Bron: OCW, 2005a

De derde stap is de doorstroom naar het beroeps- en hoger onderwijs. Van de leerlingen op de havo en het vwo gaat respectievelijk 80% tot 90% door naar het hoger onderwijs. Bijna 80% van de vmbo leerlingen stroomt door naar het mbo. Van deze groep komt uiteindelijk 28% nog in het hoger onderwijs terecht. De overgang van havo en vwo naar hoger onderwijs is niet het grootste knelpunt. De leerweg van vmbo via mbo naar hoger onderwijs is daarentegen moeizaam. De uitval bij de overgang is het hoogst in het eerste leerjaar van het mbo. (CPB, 2006b) Opvallend is dat slechts één op de twintig leerlingen in het vmbo doorstroomt naar havo-4. De slechte aansluiting van de profielen lijkt hier mede oorzaak van te zijn. (OCW, 2005c) In 1996 was de doorstroom naar havo-4 nog één op de tien leerlingen.

“De Weekendschool wil kinderen perspectieven laten zien, hun eigen talenten helpen ontdekken en durven daarop te vertrouwen. Het zou een enorme vooruitgang betekenen als ook gewone scholen meer aandacht krijgen voor de individuele talenten van leerlingen en de maatschappelijke mogelijkheden die daarbij horen.”
Heleen Terwijn

Deze gegevens maken duidelijk dat verhoging van de instroom in het hoger onderwijs vooral te bereiken is door zowel een hogere instroom bij havo en vwo, als een betere doorstroom vanuit het vmbo via het mbo of de havo naar het hoger onderwijs te bevorderen.

Voorstellen

Het verhogen van het rendement van het Nederlandse onderwijs vereist een systematische aanpak van knelpunten en problemen. Van hoog tot laag, van voorschoolse educatie tot wetenschappelijk onderwijs, overal moet gezocht worden naar verbeteringen. Het is een grootschalige, maar noodzakelijke operatie. Centraal hierin staan het verhogen van doorstroom en het tegengaan van uitval op alle niveaus. Dit met één duidelijk uitgangspunt: geen stelselherzieningen. Maar wat dan wel?

Vervroeg de leerplicht en intensiveer voorschoolse educatie

Jong geleerd is oud gedaan. Uit talloze studies blijken de eerste jaren de meest vormende te zijn. Achterstanden die in de eerste levensjaren worden opgelopen, kunnen later nauwelijks ingehaald worden. Als we onze kinderen hoger willen opleiden kunnen we niet vroeg genoeg beginnen. Vervroeg de leerplicht naar 4 jaar en ontwikkel intensieve begeleidingsprogramma voor 2- en 3-jarigen met een achterstand. Die programma's kunnen indien nodig verplicht gesteld worden.

Extra begeleiding rond schakelpunten

Schakelpunten zijn ingewikkeld. De overstap van de ene naar de andere opleiding is vaak lastig vanwege beperkte aansluiting bij het verwachtingspatroon van de leerling, of beperkte inhoudelijke aansluiting van de opleidingen. Organiseer daarom extra begeleiding via zomer- of weekendscholen vanaf het laatste jaar van de basisschool. Juist bij kinderen tussen 10 en 15 jaar is dit cruciaal. Deze begeleiding is gericht op oriëntatie en het ontdekken en verder ontwikkelen van talent. Ook cognitieve ontwikkeling speelt een rol. Schrijf niet voor hoe zo'n programma in elkaar moet zitten: het mag een weekendschool zijn gericht op talentontwikkeling, maar ook een schakelklas gericht op betere aansluiting of een mentorprogramma. Geef leerlingen, leraren en schooldirecties de ruimte om vanuit de praktijk van alledag te werken aan verbetering. Er zijn in Nederland voldoende goede voorbeelden te vinden, die vaak naast het onderwijs staan. Zorg voor een betere afstemming tussen deze programma's en het onderwijs.

Stapelen, doubleren en belonen

Er is veel beleid om schooluitval te bestrijden. Maar soms is simpel het meest effectief. Bijvoorbeeld door doubleren of stapelen van opleidingen vaker toe te staan. Ook belonen kan een werkzame preventieve maatregel zijn. Beloon leerlingen, leraren en ook scholen voor het behalen van een diploma met heldere financiële prikkels. Eenvoudiger kan haast niet en het blijkt te werken, zo laat de praktijk in Engeland zien.

Financiële prikkels om op school te blijven

Groot-Brittannië probeert sinds 1999 jongeren tussen de 16 en de 18 jaar uit lagere inkomensgroepen langer op school te houden met inzet van een eenvoudig instrument. Het Education Maintenance Allowance (EMA) programma voorziet de jongeren van een wekelijkse inkomensafhankelijke toelage, een periodieke bonus op basis van aanwezigheid en een eindbonus verkregen door studieprestaties. De financiële prikkels blijken een succes: op 16-17 jarige leeftijd ligt de onderwijsdeelname bij de gesteunde jongeren 4,5% hoger dan bij niet gesteunde, vergelijkbare jongeren. Een jaar later ligt dit zelfs 6,4% hoger. (Middleton e.a. 2004 en Dearden e.a. 2005)

Het vak van leraar

“Ik snap niet hoe docenten het volhouden om dertig jaar in zo’n Tayloriaans systeem te werken.” Dick Midelhoek is een docerende ondernemer. Hij gaf jarenlang les op een vmbo, richtte VMBO Business Schools op en heeft nu zijn eigen bureau voor ondernemend leren en talentontwikkeling. “Lesgeven is hartstikke leuk, maar scholen en organisaties rond scholen maken het moeilijk als leraar gemotiveerd te blijven. Scholen zijn vooral gericht op beheer in plaats van investeren in het leren. Dus krijg je een middelmatige beloning voor een bovenmatige inspanning, weinig ruimte om je te ontplooiën en een werkplek die slecht onderhouden is. Het rooster is heilig. Alles wat extra is en lesgeven leuker maakt, dat kan niet. Natuurlijk gaan mensen zich afvragen wat ze daar nog doen.”

Leraren zijn het hart en het gezicht van het onderwijs, het visitekaartje van de kenniseconomie. Ze dragen kennis over op nieuwe generaties en proberen het beste in leerlingen naar boven te halen. Zij speuren elke dag weer naar talent en proberen dat te ontwikkelen. Dat de leraar de belangrijkste succesfactor is voor goed onderwijs lijkt te worden vergeten. De kranten staan bol van de alarmerende berichten over de situatie in het onderwijs, en in het bijzonder over het leraarschap. De status van het vak is gedaald, de mogelijkheden om als leraar een leuk vak uit te oefenen worden minder en de carrièreperspectieven zijn gering. De enige carrièrestap die gemaakt kan worden, is kiezen voor een rol in het onderwijsmanagement. Columns, boeken en websites vol schrijnende verhalen over werken in het onderwijs zijn het afgelopen jaar verschenen. (Prick, 2006; Sommer, 2005) Het zijn kopzorgen die een gezonde kenniseconomie niet mag hebben.

Dreigende lerarentekorten

In een peiling gehouden tijdens de Nationale Wat Wil Je Later Worden Manifestatie van 2005 komt

‘meester of juf’ op de derde plek terecht van de meest populaire beroepen onder basisschool-leerlingen. Toch zal maar een beperkt deel van de kinderen daadwerkelijk voor de klas komen te staan. Volgens gegevens van de Informatie Beheer Groep (IBG) beginnen gemiddeld 16.000 studenten per jaar aan een lerarenopleiding op hbo- of wetenschap-pelijk niveau. Uit berekeningen van het ministerie van OCW (ECORYS, 2006) blijkt dat dit aantal op langere termijn in elk geval te weinig is om aan de vraag naar leraren te kunnen voldoen. Vooral in het voortgezet onderwijs zullen tekorten ontstaan en dan met name tekorten aan eerstegraads docenten voor de exacte vakken.

Een belangrijke oorzaak van de oplopende tekorten is het vergrijzende lerarenkorps. De Nederlandse leraar is relatief oud. (figuur 2.1) Vanaf 2007 komen jaarlijks gemiddeld 2.000 voltijdbanen (fte) vrij door leraren die met pensioen gaan. Uitgaande van de huidige instroom kan in 2015 niet meer voldaan worden aan 10% van de vraag naar leraren. (ECORYS, 2006) Bijna 150.000 leerlingen hebben in dat geval geen docent meer voor de klas. (figuur 2.2) Met zulke tekorten heeft Nederland een stevig probleem. Een probleem dat overigens niet nieuw is. De sector kampt al jaren met een lage instroom van jonge lera-ren. Allerlei ingrepen zijn gedaan om de tekorten op te vangen: grotere klassen, meer lessen per docent, aantrekken van herintreders, speciale trajecten voor zij-instromers en mooie campagnes. De truken-doos lijkt inmiddels aardig leeg. Wie de dreigende tekorten werkelijk het hoofd wil bieden, moet aan de slag met de wortel van het probleem: het gebrek aan animo voor een loopbaan als leraar.

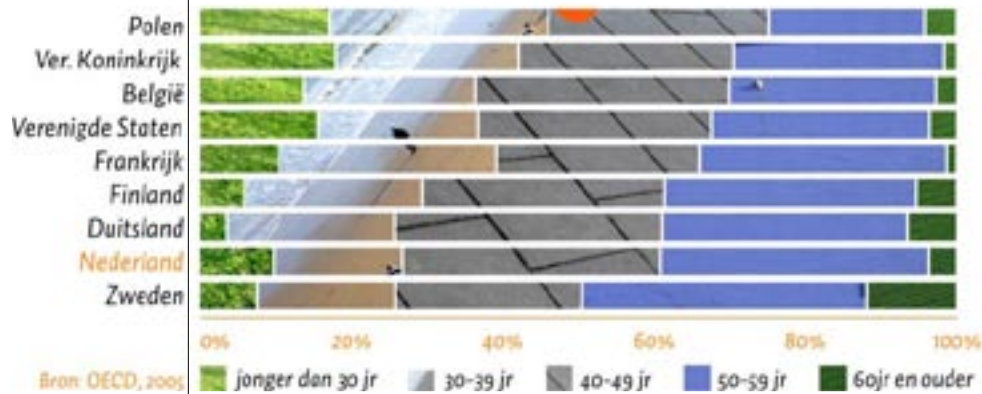
De status van de leraar

De leraar is een kenniswerker bij uitstek. Maar die waardering krijgt de leraar in Nederland te weinig.

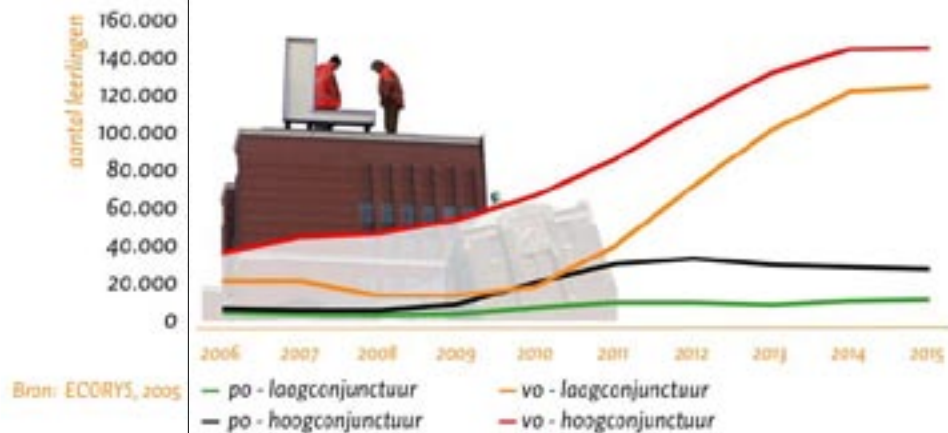
De Onderwijsmeter 2005 van het ministerie van OCW stemt somber. Net iets meer dan de helft van de Ne-derlanders kan nog waardering opbrengen voor het vak van leraar in basis- of voortgezet onderwijs. Voor degenen die er voor kiezen om voor de klas te gaan staan, is het leraarschap vaak tweede keus. Als het economisch minder gaat, leeft de belangstelling voor de lerarenopleidingen op. Gegevens van de IBG laten zien dat in de afgelopen ‘magere’ jaren het aantal inschrijvingen met een kwart toenam. Opvallend is verder dat verhoudingsgewijs steeds meer mensen worden opgeleid om zich met het onderwijs bezig te houden dan om echt voor de klas te staan. In het studiejaar 2005-2006 is er één pedagoog of onder-wijskundige in opleiding op zes aankomende leraren. Dat was in het studiejaar 1990-1991 nog één op de tien. (figuur 2.3)

De overheid is tot nu toe niet geslaagd in het op-waarderen van de status van de leraar. Sterker nog, in de pogingen het lerarentekort terug te dringen zijn allerlei maatregelen genomen die de waardering voor het leraarschap verder hebben doen afnemen. Zo is de werkdruk toegenomen. Volgens de OECD hoort Nederland bij de landen waar leraren het hoogste aantal lessen hebben. (OECD, 2005) Daarnaast zijn de opleidingseisen versoepeld. Via het zij-instromer-straject kunnen mensen zonder bevoegdheid direct voor de klas komen te staan, terwijl ze tegelijkertijd een opleiding tot leraar volgen. De drempel om in het onderwijs te gaan werken wordt hiermee weliswaar verlaagd, maar mensen zien tegelijkertijd het nut van een vierjarige voltijd lerarenopleiding niet meer in. Hetzelfde geldt voor de constructie van de tijdelijke ontheffing voor praktijklessen in het beroeps- en volwassenenonderwijs (BVE). Onderzoek naar het Engelse onderwijssysteem toonde eind jaren negen-tig aan dat het soepeler omgaan met opleidingseisen negatief uitwerkt op de status van het leraarschap. (Robson, 1998) In Finland heeft men juist de eisen verhoogd om het vak aantrekkelijker te maken.

2.1 Leeftijdsopbouw leraren HAVO/VWO (2003)

2.2 Scenario lerarentekort (in aantal leerlingen zonder leraar)

Leraren in Finland

Finland staat in veel internationale onderwijsstatistieken bovenaan. De Finse strategie is om vooral op de leraar in te zetten en scholen vrij te laten in de manier waarop ze het onderwijs inrichten. Er wordt stevig in opleiding en scholing van leraren geïnvesteerd en de eisen zijn aangescherpt. Daarnaast zijn allerlei support systems opgezet voor leraren en scholen. De status van het leraarschap is in Finland gestegen. Meer studenten willen leraar worden. De belangstelling is zelfs zo groot dat de lerarenopleidingen kunnen selecteren aan de poort. Van alle aanmeldingen voor de opleiding tot basisschoolleraar wordt per jaar gemiddeld slechts een zesde toegelaten. (Finnish National Board of Education, 2006; Schleicher, 2006)

De kwaliteit van het vak

Afgelopen juni heeft het ministerie van OCW aangekondigd dat Pabo's vanaf september hun nieuwe studenten een taal- en rekentoets moeten afnemen. Zo wordt beoordeeld of een student bijscholing nodig heeft. (OCW, 2006a) Het bericht heeft de media gehaald dankzij eerdere commotie over onderzoek van de CITO-groep. Daaruit blijkt dat de helft van de Pabo-studenten slechter rekt dan een goede leerling uit groep 8. (CITO-groep, 2005)

Het huidige Nederlandse onderwijsbeleid draagt er aan bij dat binnen het voortgezet onderwijs het verschil tussen hbo- en wetenschappelijk geschoolde leraren steeds meer verdwijnt. In

pogingen om het lerarentekort te lijf te gaan, komen tweedegraadsdocenten voor de bovenbouw van de havo en het vwo te staan. De kwaliteit van leraren in het voortgezet onderwijs baart eveneens zorgen. 10% van alle lessen in het voortgezet onderwijs is in 2004 gegeven door leraren die niet volledig bevoegd waren om die lessen te geven. (OCW, 2005) Dat percentage ligt bij het vmbo nog hoger. Daar wordt 27% van de lessen door onbevoegde docenten gegeven (Beleidsdebat Eerste Kamer, 2006).

Beloning en carrière

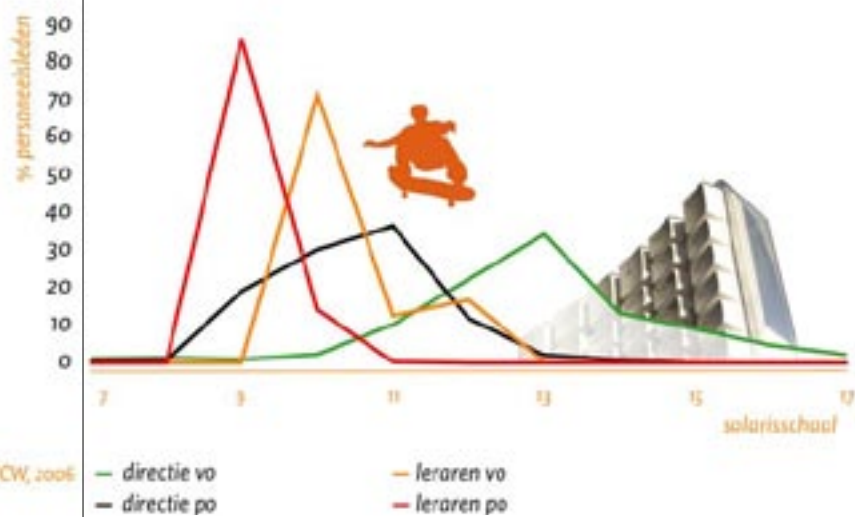
Met de nieuwe functiewaardering voor het voortgezet onderwijs verdwijnen de verschillen in salarisniveau. Een leraar die van het hbo komt, verdient hetzelfde als een leraar die zijn bevoegdheid aan de universiteit heeft gehaald. Bij de herwaardering van de functies – die overigens door de scholen zelf wordt uitgevoerd – is één op de vijf leraren er in salarisschaal op achteruitgegaan. (ITS/AOb, 2005) Van de leraren in schaal 12 is 5% teruggegaan naar schaal 11. 35% is zelfs teruggeplaatst naar schaal 10. Weliswaar hebben deze docenten hun salaris behouden, maar hun gevoel van zelfwaarde is gekrenkt. Niet onbegrijpelijk, zeker als in ogenschouw wordt genomen dat in dezelfde periode één op de vier onderwijsmanagers juist in salarisschaal is gestegen. Daar zit de kern van het probleem. De onderwijzende taken worden in Nederland minder beloond dan coördinerende en managementtaken. Schaal 10, in het

2.3 Verhouding studenten lerarenopleiding vs. pedagogiek/onderwijskunde

Bron: CBS, 2006

2.4 Salarisopbouw leraren po en vo (2005)

Bron: Ministerie van OCW, 2006

nieuwe waarderingssysteem schaal 'LB', is de salarisschaal voor leraren geworden. (figuur 2.4) Voor leerkrachten die meer willen gaan verdienen, is het aannemen van managementtaken de enige mogelijkheid. Het loont om het management of de onderwijsbureaucratie in te gaan.

“Het ontbreekt leraren aan tijd en ruimte om hun werk goed te doen. Ze staan voor de klas hun les af te draaien en worden daarop afgerekend. Scholen hebben geen geld om leraren eens een huisbezoek af te laten leggen. Terwijl dat enorm zou helpen om te begrijpen wat voor kinderen je in de klas hebt.”
Dick Middelhoek

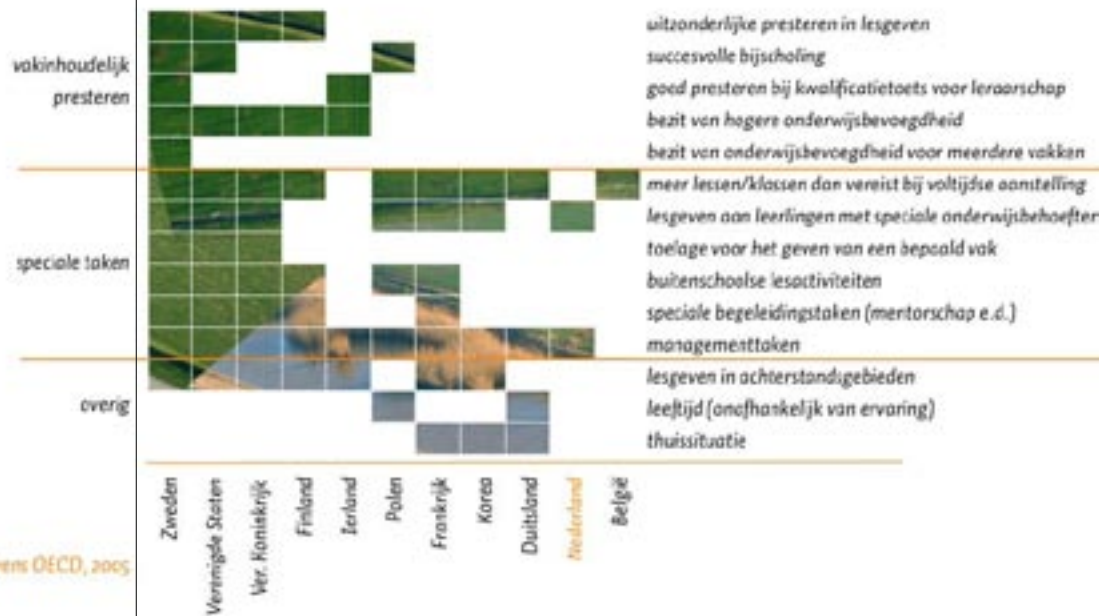
In vergelijking met andere landen heeft het Nederlands onderwijssysteem weinig beloningsprikkel. (figuur 2.5) Dit geldt met name voor het primair en voortgezet onderwijs. In het hoger onderwijs bestaan meer prikkels, hoewel die meestal gericht zijn op onderzoeksprestaties. Het Nederlandse onderwijs mist prikkels voor vakinhoudelijk en didactisch presteren. Het salaris van de Nederlandse leraar stijgt vooral door een periodieke loonsverhoging op basis van dienstjaren. Een meer gedifferentieerde manier van beoordelen en belonen is nodig om de kwaliteit van leraren te verhogen. Het geringe aantal beloningsprikkel dat met lesgeven te maken heeft, is een uiting van het vlakke carrièrepatroon dat bij het leraarschap hoort. Doorgroeimogelijkheden binnen het vak zijn er nauwelijks. Van een beginnend leraar wordt verwacht

dat hij bij de start functioneert op het niveau waarop hij zijn loopbaan ook zal beëindigen. Dat stimuleert niet om via bijscholing het eigen kennisniveau en de eigen vaardigheden te vergroten.

Slechte arbeidsomstandigheden

Tot slot heeft de situatie op school invloed op de status van het leraarschap. Uit een enquête van de Algemene Onderwijsbond blijkt dat de meeste leraren in het voortgezet onderwijs (95%) zich op school veilig voelen, ondanks dat slechts een kwart nog nooit is uitgesolden, bedreigd of fysiek belaagd. Twee op de drie leraren vinden dat het thema veiligheid meer aandacht verdiend in de CAO. (Aob, 2004) Daarnaast zijn veel schoolgebouwen vies en slecht onderhouden. Hoe groter hoe viezer, zo blijkt uit een onderzoek op 500 basisscholen (MasterKey-Plus, 2006). Het schoonste stukje van de Nederlandse basisschool is de gang. Bijna 40 % van de onderzochte klaslokalen kwam als 'vies' uit de bus. De toiletten spannen de kroon: bijna driekwart wordt slecht schoongemaakt. Op sommige basisscholen nemen kinderen zelfs hun eigen toiletpapier mee. Voeg hieraan toe dat de koffie uit slechte automaten komt, de videoapparatuur oud is en in de zomer de klaslokalen warm en benauwd zijn omdat er geen airconditioning is. Een belangrijke groep binnen onze beroepsbevolking moet veertig jaar in deze omstandigheden werken.

2.5 Beloningsprikkel voor leraren (2003)

Bron: op basis van gegevens OECD, 2005

Voorstellen

Jarenlange bezuinigingen hebben geleid tot een lagere status, vlakke beloningschalen en weinig groeimogelijkheden voor leraren. Nederland heeft in reactie op dreigende lerarentekorten gekozen voor lagere eisen om een hogere instroom van nieuwe leraren te bereiken. Willen we het onderwijs verbeteren, dan moeten we investeren in het vak van leraar. Maar het helpt niet om er simpelweg meer geld in te pompen of de salarissen in algemene zin te verhogen. Een meer gerichte strategie is nodig. Drie elementen spelen daarbij een rol: de opleiding, de ontwikkeling en de ondersteuning van leraren.

Verhoog de kwaliteit van leraren

Van de leraar wordt steeds meer inspanning gevraagd en steeds minder kwaliteit. Dat is niet goed en niet bevredigend. Volgens het Centraal Planbureau (2006a) is het verbeteren van de kwaliteit van leraren een vorm van kansrijk kennisbeleid. Het verhoogt de kwaliteit van het onderwijs en maakt het beroep aantrekkelijker. Dat begint bij investeren in de opleidingen en het verzwaren van de eisen. De opleidingseisen opschroeven betekent dat de inhoud van de opleiding versterkt moet worden. Vragen dat leraren hun vakkennis op peil houden, betekent dat er bijscholingsmogelijkheden moeten zijn.

Vergroot differentiatie in beloning

Maak de beloning van leraren gedifferentieerder en meer afhankelijk van inhoudelijke onderwijsprestaties. Een leraar moet carrière kunnen maken binnen het vak. Een verschil in bevoegdheid moet zich vertalen in een verschil in salaris. Dit gaat meer geld kosten, dat gericht moet worden uitgegeven op prikkels voor inhoudelijke en didactische kwaliteit. Belangrijk is verder dat de salarisontwikkeling van leraren in redelijke verhouding blijft staan met die van het schoolmanagement.

Creëer meer ondersteuning voor leraren en scholen

Leraren zijn kennisoverdragers. Waarom krijgen leraren dan zo weinig mogelijkheden om kennis te verzamelen? Het zou niet meer dan normaal zijn als leraren een eigen kennisnetwerk onderhouden met contacten binnen en buiten het onderwijs. Dat is goed voor de loopbaanperspectieven van de leraar. Het biedt leraren écht een uitzicht op het vakinhoudelijk doorgroeien naar een hoger niveau.

Verbeter de arbeidsomstandigheden

Verbeter de arbeidsomstandigheden op school met allerlei concrete maatregelen. Vervang de automatenkoffie door lekkere verse koffie, maak de toiletten schoon, verf het gebouw en geef elke leraar een stapeltje visitekaartjes voor ouderavonden zodat ouders hen weer als professional gaan zien. Allemaal relatief goedkope maar praktische maatregelen die eraan bijdragen dat leraren zich meer gewaardeerd voelen en plezier in hun werk hebben. Daarnaast is een eenmalig investeringsprogramma voor verbetering van schoolgebouwen nodig, met name in het primair en voortgezet onderwijs. In 2010 moeten alle schoolgebouwen er weer mooi bijstaan.

De prijs van kwaliteit

“Het Nederlandse onderwijs mist een cultuur waarin het goed is als je uitblinkt. Iedereen wordt naar het gemiddelde getrokken.” Dat vindt Frum van Egmond. Zij is oprichter en directeur van de Noordwijkse school, een nieuwe basisschool die in augustus haar deuren heeft geopend. Het is een particulier initiatief van ouders die het best mogelijke onderwijs voor hun kinderen willen. De school laat kinderen hun talent ontdekken en geeft hen de ruimte zich verder te ontwikkelen. 's Ochtends is er tijd voor de vaste, cognitieve vakken, terwijl de kinderen 's middags met gespecialiseerde vakdocenten werken aan projecten en thema's. Er zijn veel contacten met de buitenwereld en er wordt veel aandacht besteed aan een goede organisatie van de school. “Je moet niet kijken naar de norm van de klas, maar wat de volgende stap is die een kind in zijn ontwikkeling kan zetten en welke impuls de school daaraan kan geven.”

Steeds meer mensen maken zich zorgen over de kwaliteit van het Nederlandse onderwijs. Vier op de tien Nederlanders vindt dat het met het onderwijs de verkeerde kant op gaat. (OCW, 2005b) Er wordt geklaagd over de erbarmelijke situaties in scholen en de middelmatigheid die op universiteiten heerst. Docenten protesteren in manifesten, ingezonden brieven en columns dat zij hun beroep nauwelijks kunnen uitoefenen. Het onderwijs is niet meer aantrekkelijk om in te werken en niet meer uitdagend om in te studeren. Wat is er aan de hand? Er zijn drie ontwikkelingen die van grote invloed zijn op de kwaliteit van het onderwijs: kosten, inkomsten en verblijfsduur.

Kosten stijgen

Scholen hebben steeds meer moeite om de eindjes aan elkaar te knopen. In het voortgezet onderwijs is het exploitatiesaldo (baten versus lasten) sinds 1998 niet meer zo laag geweest. Het CBS constateert een sterke daling (73%). Ook in het hbo is het exploitatiesaldo gedaald. Oorzaak hiervan is de sterke stijging van de

lasten voor scholen sinds 1998. Deze stijging is vanaf 2002 nog verder toegenomen en kan niet door de stijging van de baten gecompenseerd worden. Zo zijn in het voortgezet onderwijs de lasten voor inventaris, apparatuur en leermiddelen in de periode 1998-2003 verdubbeld en zijn de administratie- en beheerslasten met 88% gestegen. Hetzelfde geldt voor het hoger onderwijs. In het wo zijn de totale lasten met eenderde toegenomen. Die stijging is minder sterk dan in het voortgezet onderwijs en het mbo, maar te hoog om met bijdragen van de overheid op te vangen. (CBS, 2006d)

Inkomsten dalen

Opmerkelijk is dat de uitgaven van de rijksoverheid (de inkomsten van het onderwijs) een andere trend volgen. Sinds 1976 zijn de onderwijsuitgaven als percentage van het BBP vrijwel onophoudelijk gedaald. Gelukkig vertoont de trend de laatste jaren weer een opgaande lijn. In 2005 heeft Nederland 5,3% van het BBP aan onderwijs uitgegeven. Daarmee zijn de uitgaven terug op het niveau van 1992, maar liggen we net als voorgaande jaren nog steeds achter op de meeste andere landen. **(figuur 3.1)** De figuur staat een interessante rekenom toe: in de afgelopen 15 jaar heeft Nederland, omgerekend naar het Nederlandse BBP, 112 miljard euro minder in onderwijs geïnvesteerd dan Zweden, 73 miljard euro minder dan Finland en 3 miljard minder dan het Verenigd Koninkrijk.

“Van het geld dat de overheid beschikbaar stelt, kun je geen goed onderwijs geven.”
Frum van Egmond

Verblijfsduur stijgt

Zoals in **figuur 1.1** te zien is, is er in Nederland steeds minder werk voor het lager opgeleide deel van de beroepsbevolking. Nederlanders zijn gemiddeld steeds

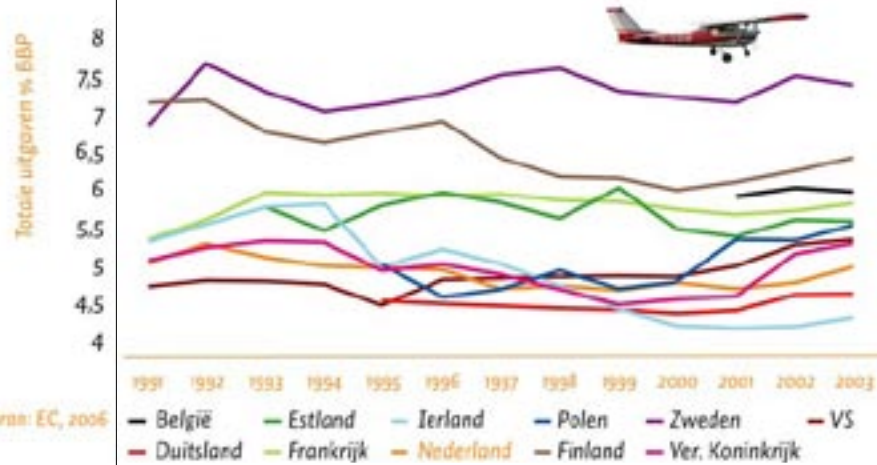
hoger opgeleid, hoewel het aandeel hoger opgeleiden minder hard stijgt dan in andere landen. De verblijfsduur in het onderwijs is gestegen van gemiddeld 12,5 jaar in 1960 tot 16,5 jaar in 2000. (OCW, 2005a) Deze ontwikkeling zet zich gestaag door. Het betaalt zich immers ook uit: een hoge opleiding levert meer inkomen op. (OECD, 2005)

Opgeteld doet zich de volgende situatie voor: de gemiddelde verblijfsduur in het onderwijs stijgt, de kosten van het onderwijs stijgen en de inkomsten voor het onderwijs zijn de afgelopen decennia gedaald. Het onderwijs heeft twee antwoorden gevonden op de toenemende vraag onder afnemende middelen: schaalvergroting en extensivering van het onderwijs.

Schaalvergroting en fusies

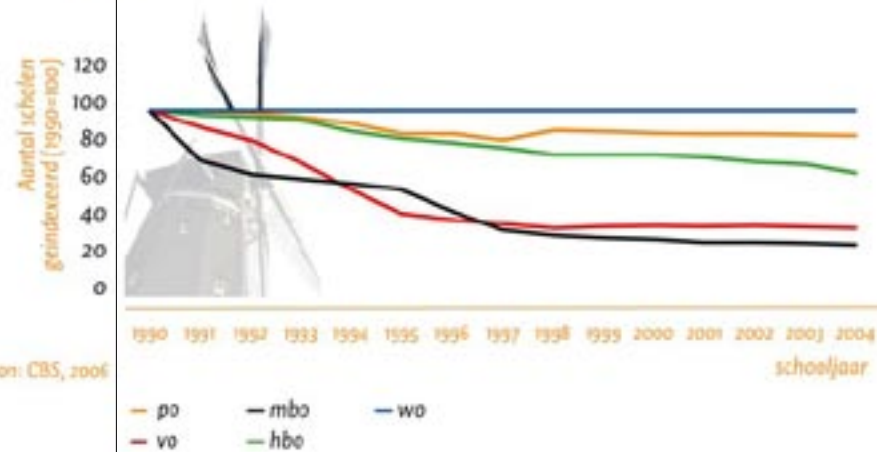
De afgelopen vijftien jaar heeft zich in het onderwijs een ware revolutie voltrokken. Van primair onderwijs tot hoger beroepsonderwijs zijn scholen bezig geweest met fusies en schaalvergroting in een poging de kosten in de hand te houden. De scholen zijn daarin fors gestimuleerd door de overheid. Tussen 1990 en 2005 is het aantal basisscholen gedaald van 8450 naar 6989. Het aantal middelbare scholen is zelfs meer dan gehalveerd, van 1768 naar 668. In het mbo is met de komst van de ROC's het aantal instellingen gedaald van 242 naar 70, terwijl het aantal hbo-instellingen van 81 naar 54 ging. **(figuur 3.2)** Alleen de universiteiten (13) zijn in aantal gelijk gebleven. Wat verder opvalt, is dat in het primair en voortgezet onderwijs de schaalvergroting vooral in de grote steden heeft plaatsgevonden. (CBS, 2006) Daarbij is de afstand tussen vmbo enerzijds en havo/vwo anderzijds gegroeid. Schaalvergroting is niet altijd slecht. Maar schaalvergroting onder druk van bezuiniging en kostenbeheersing is een recept voor problemen.

3.1 Onderwijsuitgaven

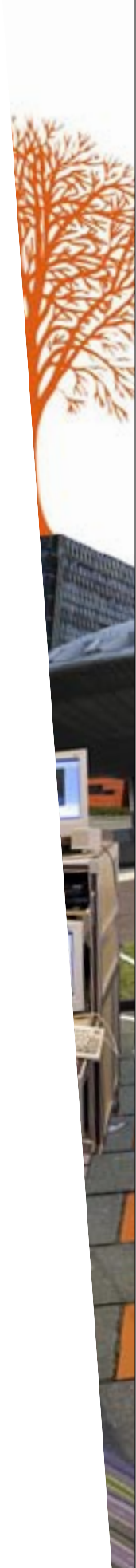

Bron: EC, 2006

3.2 Schaalvergroting in het onderwijs

Bron: CBS, 2006

Extensivering van het onderwijs

Zorgen om de kosten hebben nog een andere reactie bij scholen losgemaakt. Op het aantal contacturen tussen leerlingen en leraren is flink bezuinigd. Bovendien is er vaak lager gekwalificeerd personeel ingezet om kosten te besparen. Volgens het SCP heeft er een extensivering van het onderwijs plaatsgevonden. In het mbo wordt maar een beperkt deel van de 850 verplichte studie-uren besteed aan kennisoverdracht. In het hbo vindt nog maar een derde van de contacturen binnen de hogeschool plaats. Binnen het wo zijn er veel opleidingen, met name onder de alfa- en gammastudies, waar het aantal contact- en studie-uren sterk is gedaald of waar de verhouding van het aantal docenten op studenten achteruit is gegaan. Zelfs in het voortgezet onderwijs is deze ontwikkeling zichtbaar. Met de introductie van het studiehuis is er aanzienlijk meer ruimte voor zelfstudie en buitenschoolse activiteiten gekomen. Onder de noemer van competentiegericht en zelfstandig leren wordt deze ontwikkeling nog eens versterkt. (SCP, 2006) Een op zich goede onderwijsvernieuwing dreigt zo een schaaamlap voor bezuinigingen te worden: in plaats van kwalitatief beter onderwijs komt er kwalitatief minder onderwijs. Het is om die reden dat docenten bij de functieherwaardering allen in functieschaal LB terecht komen, zoals we in hoofdstuk 2 constateerden. Schalen LC en LD zijn voor goede docenten in theorie wel mogelijk, maar de noodzaak tot kostenbeheersing maakt dat in de praktijk deze optie niet mogelijk is.

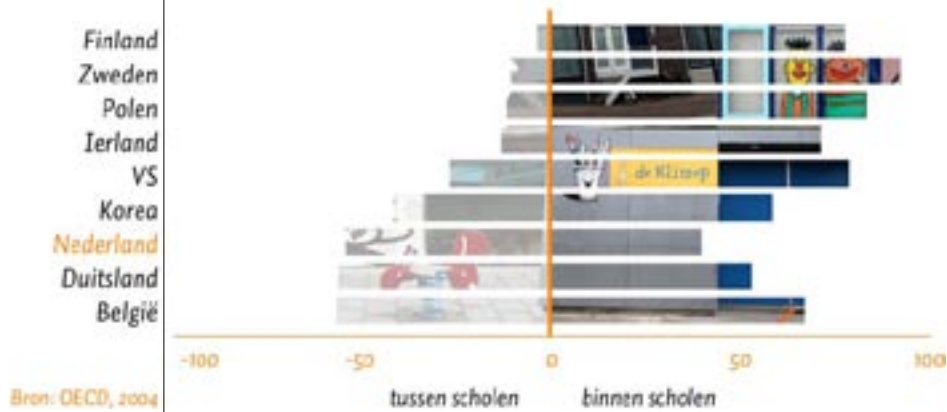
“De belangrijkste factor voor de kwaliteit van het onderwijs zijn de docenten. Een goede docent betekent veel meer dan goede leermiddelen of gebouwen. Daarbij geldt: als de school het voor de docent goed regelt, wordt het voor de kinderen automatisch beter.”

Frum van Egmond

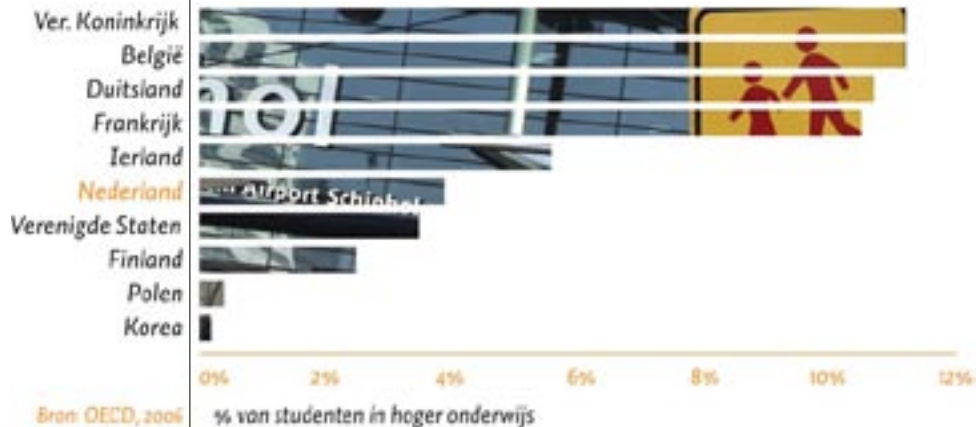
Verschillen tussen scholen

Wie over onderwijskwaliteit spreekt, wordt meestal verwezen naar de PISA-studie van de OECD. (2005) Nederland scoort daarin goed op de kwaliteit van het onderwijs. Dit klopt als het gaat om wiskunderesultaten op 15-jarige leeftijd. Maar de variatie in schoolresultaten tussen scholen is in Nederland verhoudingsgewijs groot. (figuur 3.3) Dit verschil wordt voornamelijk verklaard door de sociaal-economische status van de studenten en de scholen. (OECD, 2004) In gewoon Nederlands gaat het dan over witte en zwarte scholen. Internationale vergelijkingen laten bovendien zien dat de variatie tussen scholen groter is in landen met een strenge selectie op vroege leeftijd. Ook het effect van ‘sociale clustering’, waarbij kinderen vooral op basis van hun sociaal-economische achtergrond bij elkaar op school zitten, blijkt groter in landen met gescheiden schooltypen. (Schleicher, 2006) Beide effecten zijn in Nederland waarneembaar en zijn de afgelopen jaren nog eens versterkt door de grotere selectiemacht van de CITO-toets en het proces van schaalvergroting. Het onderwijs is hierdoor steeds minder een hulpmiddel voor sociale

3-3 Variatie in schoolresultaten (wiskunde, 15 jarigen, 2004)

3-4 Buitenlandse studenten (2003)

mobiliteit geworden en is steeds meer een systeem dat de sociaal-economische achtergrond bevestigt. Nederland kan zich dat niet veroorloven.

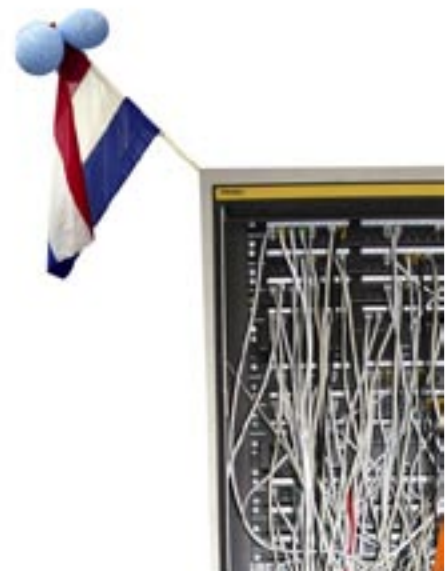
Gelijkheid als hindernis voor kwaliteit

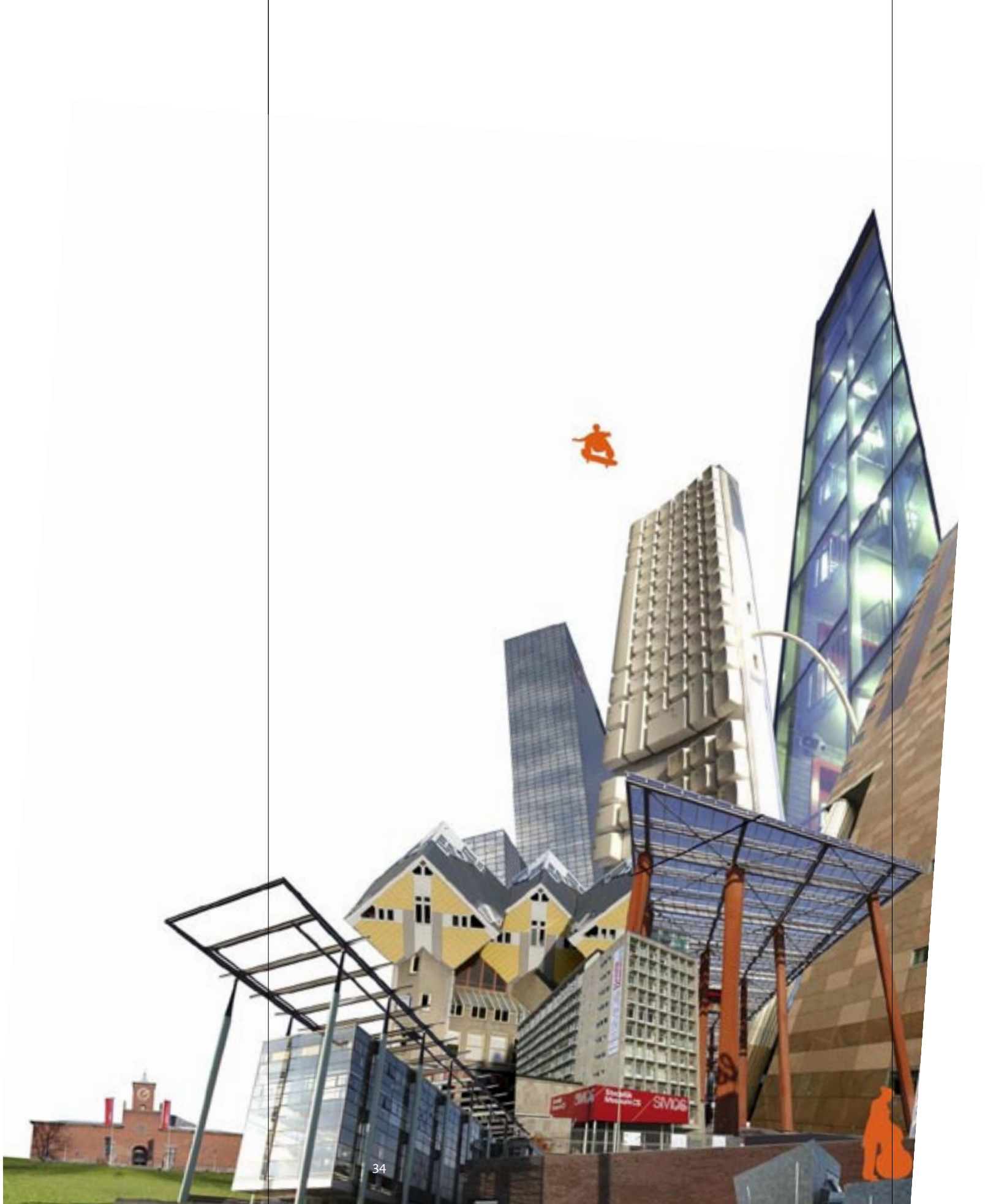
Hiermee zijn we terug bij de constatering aan het begin van dit hoofdstuk. Er is grote onvrede. De manier van financiering van het onderwijs stuurt in grote mate aan op gelijkheid. Er is gelijke bekostiging op basis van volumes en collegegelden zijn vastgesteld. Het grote aandeel publieke financiering moet vooral de toegankelijkheid van het onderwijs waarborgen. Kwaliteit is geen expliciete factor. Of niet meer. Voeg hier stijgende kosten, dalende inkomsten en een langere gemiddelde verblijftijd in het onderwijs aan toe. Het resultaat is middelmatigheid over de gehele linie. Op veel plekken binnen het Nederlandse onderwijs wordt geklaagd over de heersende 'zesjes-cultuur'. Het zesje verwijst niet alleen naar de houding van de hedendaagse student, maar ook naar het onderwijs zelf. Voor veel docenten en schoolbesturen is een zes vaak goed genoeg. Iedereen krijgt een gemiddelde behandeling. De gevolgen zijn er dan ook naar. Minder kwaliteit, meer frustratie en cynisme bij leraren die vinden dat hun vak uitgehold is en leerlingen die verdwaald raken in het onderwijs.

“Met meer dan 25 kinderen in de klas kun je geen gedifferentieerd onderwijs meer geven. Klassikaal onderwijs is dan de enige optie. Maar dat is een efficiency-maatregel uit het industriële tijdperk die niet meer past bij wat een kennisamenleving vraagt.”

Frum van Egmond

Leraren hebben te weinig tijd om leerlingen met een achterstand te helpen en slimme leerlingen uit te dagen. De leerlingenpopulatie wordt diverser en de samenleving complexer, maar leraren hebben niet meer de mogelijkheid om hierop in te spelen. Het SCP laat zien dat intensivering van het onderwijs nodig is in plaats van extensivering. (SCP, 2006) Het ontbreekt op alle niveaus aan differentiatie en excellentie binnen het onderwijs. Er zijn op dit vlak enkele interessante initiatieven opgezet, zoals het University College in Utrecht, maar het accepteren van verschillen gaat ons slecht af. Onze beste opleidingen kunnen zich niet meten met de internationale concurrentie. De komende jaren zullen we met een vergrijzende arbeidsmarkt en een globaliserende economie meer afhankelijk worden van buitenlands talent. De beste manier om dat talent hier te krijgen, is het bieden van excellente opleidingen. Dit zal met name op universitair niveau zijn. Gezien het percentage buitenlandse studenten dat in Nederland studeert, lukt dat nog te weinig. (figuur 3.4) Zeker universiteiten moeten voor kwaliteit gaan in plaats van kwantiteit. Maar in het huidige bekostigingssysteem worden ze voor zo'n keuze hard afgestraft.

Voorstellen

De kwaliteit van het Nederlandse onderwijs is onder druk komen te staan. Bezuinigingen, schaalvergroting, sturing op efficiency, een cultuur van middelmatige gelijkheid: de prijs die we daarvoor hebben betaald is kwaliteit. Want al deze ontwikkelingen hebben geleid tot minder contacturen, minder aandacht voor de inhoud, minder ruimte voor excellentie en minder mogelijkheden voor leraren om uitdagend onderwijs te geven. Kwaliteit is voor de komende jaren een centraal begrip en uitgangspunt voor het onderwijs. Maar hoe kan dat gerealiseerd worden?

Geen stelselherzieningen meer

Het onderwijs heeft de laatste decennia te maken gehad met grote stelselwijzigingen. Daaruit is niet gebleken dat stelselherzieningen de juiste oplossingen voor de problemen in het onderwijs zijn. Bovendien vragen deze herzieningen veel tijd en energie. Tijd die beter kan worden gebruikt. Daarom: geen stelselwijzigingen meer en ruimte voor de scholen. Laat scholengemeenschappen die de mavo weer in ere willen herstellen gewoon hun gang gaan. Laat hogescholen en universiteiten in een open bestel uitzoeken hoe onderwijs aan te bieden.

Intensiveren van het onderwijs

De afgelopen jaren is het onderwijs geëxtensiveerd, op alle niveaus. De komende jaren moeten we hoe dan ook wegen vinden om het onderwijs te intensiveren. Niet alleen op selecte plekken aan de top maar over de hele breedte. In een snel veranderende samenleving is dat essentieel. Als we mensen in staat willen stellen op die veranderingen in te spelen, moeten ze daartoe de vaardigheden bezitten. Maar vaardigheden zonder kennis zijn een lege huls. De arbeidsmarkt heeft geen behoefte aan elektriciëns die geen bouwtekening kunnen lezen. Het onderwijs heeft niets aan docenten die zelf niet foutloos kunnen spellen. Er zijn meer contacturen nodig voor vakinhoudelijk onderwijs.

Niet meer bang om uit te blinken

Uitblinken mag en moet zelfs. Werkgevers zijn het hiermee eens. (VNO-NCW, 2006) Maar in het huidige onderwijssysteem is het moeilijk te realiseren. De Onderwijsraad heeft recent de kosten berekend voor het aanbieden van excellent onderwijs. Het kost € 600 miljoen per jaar om 20% van de studenten een opleiding aan te bieden op het niveau van de London School of Economics. (Onderwijsraad, 2006) Ons voorstel: maak middelen vrij om 10% van de studenten een excellente opleiding aan te bieden. Het individuele rendement is hiervan aangetoond. Laat studenten zelf de helft van deze kosten middels hoger collegegeld betalen, bij voorkeur via een sociaal leenstelsel.

H4

Het leven van een ondernemer

“Nederland is zo op consensus gericht dat er geen keuzes worden gemaakt. Amerikanen durven wel te kiezen en doen dan ook heel grootse dingen. Soms gaat dat faliekant mis natuurlijk. Maar ze kunnen tegen hun verlies. In Europa is het gelijkspel uitgevonden, zoals Johan Cruyff ooit zei. Als je afwijkt van het gemiddelde ontmoet je veel negativisme. Daarom moet je onvoorstelbaar sterk in je schoenen staan als je je eigen idee wilt volgen. Zo sterk, dat je er haast asociaal van wordt. Toen ik het idee voor Planet had opgevat werd ik uit de ondernemerscursus van de Kamer van Koophandel gestuurd. Ik werd namelijk voor gek verklaard: hoezo internet?”
Michiel Frackers, oprichter van Planet Internet.

Nederlanders houden van nieuwe producten en diensten, maar dan vooral als consument. Het betekent niet dat Nederland een volk is van ondernemers. Van alle Nederlanders staat maar een beperkt deel positief tegenover het ondernemerschap. (figuur 4.1) De trend is zelfs negatief, wat overigens in veel andere landen eveneens het geval is. We zoeken liever de zekerheid op van een grote werkgever.

Ondernemen is meer dan het starten van een eigen bedrijf. Het gaat ook over het werken als zelfstandige, of het hebben van ondernemingszin in het algemeen. Ondernemerschap is vaak de basis voor innovatie. Het kan leiden tot nieuwe producten en diensten, tot nieuwe banen, maar ook tot nieuwe antwoorden op maatschappelijke problemen.

Ondernemerschap in de belangstelling

Ondernemerschap mag in de praktijk op weinig enthousiasme rekenen, het omgekeerde geldt voor de aandacht die het onderwerp van politici en beleidsmakers krijgt. Dat is met goede reden: bedrijvigheid is niet alleen de wieg van innovatie, het is ook een

bron van economische groei en welvaart. 17% van de totale werkgelegenheid in de periode 1994 – 2003 is afkomstig van bedrijven die in diezelfde periode zijn opgericht. (EIM, 2005) Nieuwe bedrijven zorgen jaarlijks voor tienduizenden nieuwe banen, 120.000 in 2004. (figuur 4.2) Het is om die reden dat er geprobeerd wordt het ondernemerschap aantrekkelijker te maken. In heel Europa wordt bijvoorbeeld de vennootschapsbelasting verlaagd en wordt er op scholen aandacht besteed aan ondernemerschap. Maar is het werkelijk aantrekkelijk om ondernemer te zijn?

Zaken doen

De praktijk is weerbarstiger dan de retoriek. Zaken doen in Nederland is in vergelijking met andere landen geen eenvoudige zaak. De administratieve lasten voor ondernemers zijn hoog. Nederland scoort gemiddeld op het punt van het inhuren en ontslaan van personeel, maar is het land waar vergunningen en het regelen van belastingen de meeste tijd kosten (zie hiervoor hoofdstuk 6). De praktijk is weliswaar iets verbeterd de laatste jaren, maar deze ontwikkeling gaat minder snel dan in andere landen. Het CBS schrijft dan ook: “In 2003 behoorde Nederland tot de landen met de meeste belemmeringen voor het ondernemerschap.” (CBS, 2006c)

“Als je een bedrijf start, moet je veel papieren invullen. Daarin wordt altijd gevraagd of je al eens failliet bent gegaan. Niemand vraagt of je al eens een bedrijf met een omzet van 1, 10 of 100 miljoen hebt opgezet.”
Michiel Frackers

Mede door deze hoge barrières zijn er in Nederland relatief weinig ondernemers en starters starters. (figuur 4.3) De kosten voor het starten van een onderneming zijn in Nederland zeer hoog, maar liefst 13% van het bruto binnenlands product (BBP) per

hoofd van de bevolking. De VS, het Verenigd Koninkrijk, Zweden, Frankrijk en Finland scoren allen onder de 2%. (figuur 4.4)

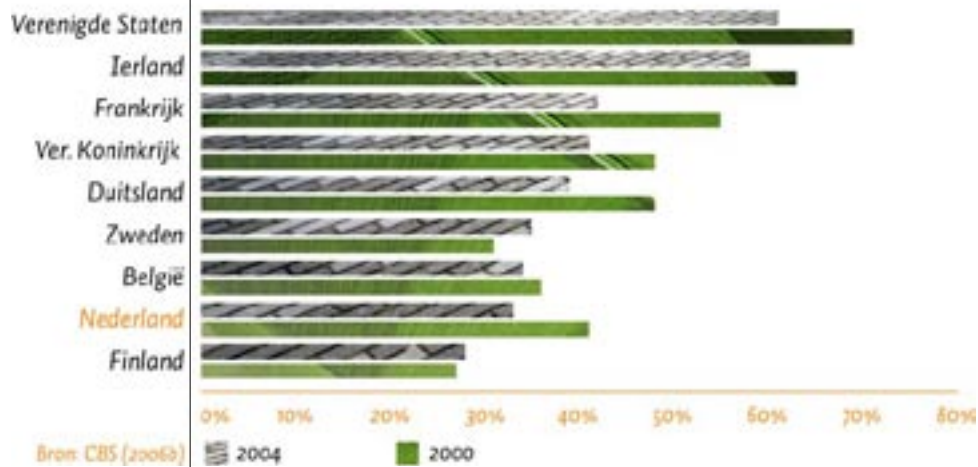
Weinig innovatief

Het aantal snel groeiende ondernemingen in Nederland is laag. Mogelijke oorzaken hiervoor zijn de administratieve lasten en de schaarse beschikbaarheid van venture capital. De situatie met betrekking tot high tech venture capital is niet verbeterd ten opzichte van de Kenniseconomie Monitor 2003. Maar de kern van het probleem zit in het gebrek aan innovatie: slechts 18% van de MKB'ers is bezig met innovatieve producten of diensten en het Nederlandse bedrijfsleven haalt maar 6,3% van haar omzet uit nieuwe producten. Het scoort daarmee bijzonder laag. (figuur 4.5)

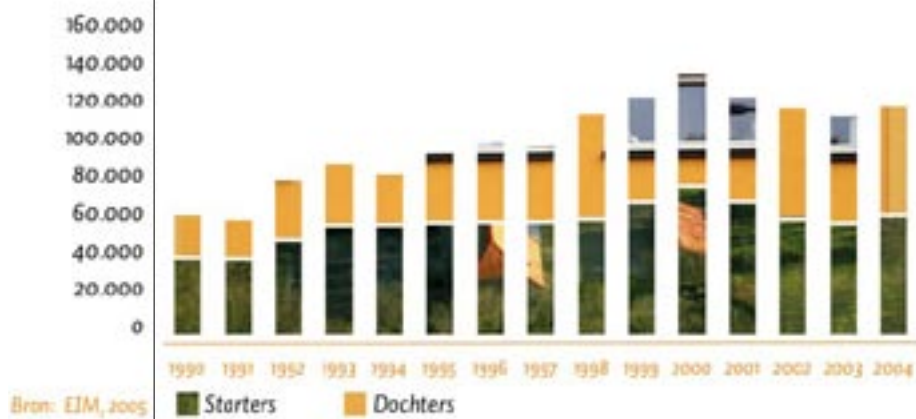
De lasten van de freelancer en de flexwerker

Het starten van een eigen bedrijf is niet de enige vorm van ondernemen. Van Dale beschrijft een ondernemer als een “persoon die in een tak van handel of bedrijf zelfstandig, voor eigen rekening en risico, werkt, op grond van het bezit van productiemiddelen en met vreemde arbeidskracht”. De definitie van het werkwoord ondernemen is ruimer: “op zich nemen, aanvangen te doen of te verrichten, synoniem: beproeven, wagen”. Er zijn velen die de gok wagen, al dan niet noodgedwongen, om zich zelfstandig te voorzien van inkomen. In Nederland is ongeveer 11% van de werkzame bevolking een zelfstandige, waaronder veel freelancers. (CBS, 2006) Ook werknemers krijgen steeds meer te maken met flexibele werkomstandigheden en contracten. Zo is het aantal werknemers met een flexibel arbeidscontract, de zogenaamde flexwerkers, tussen 1992 en 2005 gestegen van 10,4% naar 15,5% van alle werknemers. (EC, 2006)

4.1 Voorkeur voor ondernemerschap (2000 & 2004)

4.2 Bruto banengroei nieuwe bedrijven

Deze groep van werkenden kiest niet altijd zelf voor deze vorm. De flexwet is bedoeld om meer banen in vaste contracten te realiseren, maar lijkt aan dat doel niet bij te dragen. De flexwet wordt vaak gebruikt om arbeidscontracten voor onbepaalde duur te vermijden. Door de flexwerker eens in de drie jaar voor een paar maanden naar huis te sturen, behouden organisaties hun flexibiliteit. Opvallend is dat veel organisaties in de publieke sector hiervan op grote schaal gebruik maken, zoals universiteiten en omroepen.

Veel zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) en freelancers voelen zich goed bij de zelfstandigheid en onafhankelijkheid die deze vrije werkvorm hen biedt. Het past bij een netwerk-samenleving waarin steeds meer mensen in wisselende omgevingen aan verschillende projecten werken in plaats van een loopbaanontwikkeling volgen binnen een vaste aanstelling. Naast de vrijheid en zelfstandigheid kleven er ook nadelen aan deze bestaansvorm. Het gaat dan niet om de inkomensonzekerheid, maar over het krijgen van een hypotheek of verzekering. Banken zijn niet happig op het verstrekken van een hypotheek aan de zzp'er met een bescheiden inkomen, terwijl bureau huisvesting diezelfde zzp'er niet aan een woning kan helpen, omdat hij ondernemer is.

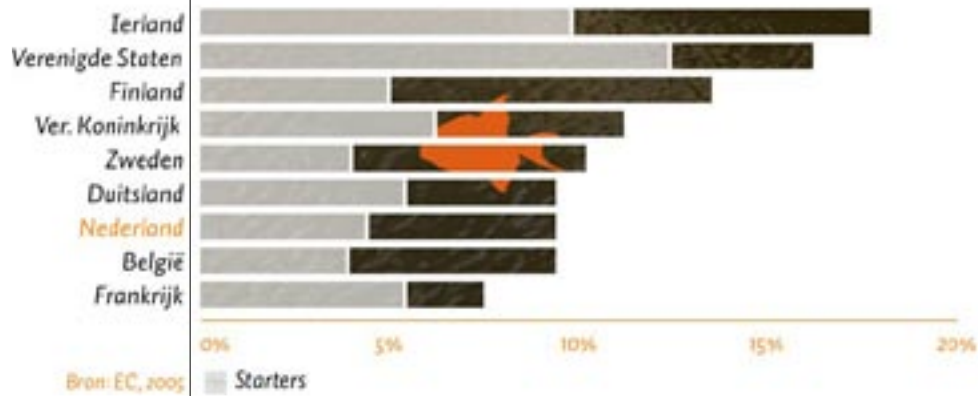
“Banken bieden je geen krediet als je start, maar wel als je al winst maakt. Dat is het houden van een paraplu boven je hoofd als de zon schijnt. Maar als het regent word je gewoon nat.”
Michiel Frackers.

Een huis is niet het enige. Bij ziekte is er geen inkomen en inkomen bij zwangerschap is niet te verzekeren. De enige oplossing is sparen. Een pensioenregeling treffen blijkt niet eenvoudig. Er lijkt meer en meer een tweedeling te ontstaan tussen gewone werknemers met normale rechten en wat Bert de Vries ‘tweederangswerknemers’ noemt. (De Vries, 2005) Rond het kampvuur regelen overheid, werkgevers en werknemers de belangen van bedrijven en werknemers. Bij bedreigingen worden de huifkarren in een kring opgesteld en wordt op alle indringers geschoten. Zij mogen niet bij het vuur en moeten in de kou blijven staan.

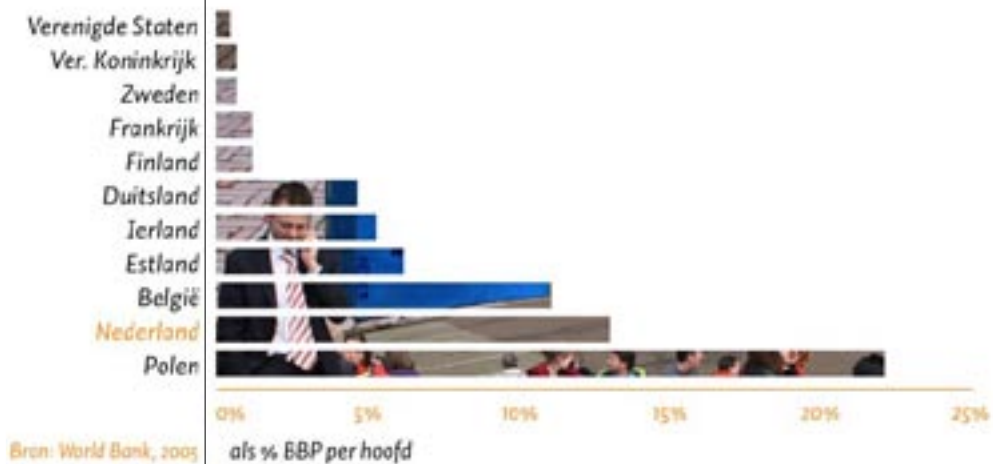
De nieuwe werknemer

Ondertussen zien gevestigde bedrijven wel het belang van ondernemingszin als drager van de innovatiekracht en vernieuwing in. Zoals Charles Leadbeater zegt: steeds meer organisaties beseffen dat er altijd meer slimme mensen buiten dan binnen de eigen organisatie zijn. (Leadbeater, 2004) Er wordt vaker samengewerkt tussen organisaties en werknemers moeten meer zelfstandig handelen. Zij worden geacht mee te denken, kansen te zien en te creëren in plaats van enkel hun taak uit te voeren. De uitdaging van organisaties is het benutten van de kennis en creativiteit van werknemers. Werknemers worden medewerkers.

4-3 Ondernemers en starters (2005)

4-4 Kosten starten bedrijf (2005)

Zo kan het ook: Google en KPN

Google stelt zijn werknemers in staat om 1 dag per week naar eigen inzicht te besteden. Die dag per week heeft Google diverse vernieuwingen opgeleverd, waaronder Gmail en Google News. KPN zette in 2005 innovatieteams op die nieuwe ideeën kunnen bedenken en testen. De deelnemers aan de teams komen uit de hele organisatie en werken los van de bestaande structuren. Zij kunnen een deel van hun werkweek aan de teams besteden. Daarnaast heeft KPN sinds jaren een professioneel ideeënmanagement. Jaarlijks ontvangt het bedrijf 3000 tot 4000 ideeën van werknemers, waarvan 10% bruikbaar is. Het bedrijf heeft zo 113 miljoen euro bespaard in 9 jaar tijd. Werknemers kunnen een beloning ontvangen van maximaal 11.345 euro.

De kracht van creativiteit en ondernemingszin speelt op alle niveaus in alle organisaties. In een parafrase van Michael Porter: niet-innovatieve bedrijfstakken bestaan niet, er bestaan alleen niet-innovatieve bedrijven. Dit geldt ook voor maatschappelijke organisaties. Vooral in de publieke sector wordt pijnlijk duidelijk dat centrale sturing niet meer werkt. De enige oplossing is de professional meer ruimte en verantwoordelijkheid geven. Centraal gestuurde verandering is onvoldoende om de gewenste resultaten te bereiken. Sterker nog, zonder ondernemende directeurs en docenten lukt het niet om meer kinderen aan een diploma te helpen en om goede aansluiting tussen opleiding en arbeidsmarkt te bewerkstelligen.

4-5 Innoverend MKB vs. omzet nieuwe producten (2003)

Voorstellen

Ondernemen gaat over het hebben van een ondernemende houding in leven en werk. Of dat nu het eigen bedrijf is of binnen een grote organisatie. Het belang van die ondernemingszin wordt alom gezien. Methoden worden ontwikkeld om het ondernemend potentieel van mensen aan te boren. Het is daarom jammer dat mensen die in hun eigen inkomen voorzien, zoveel beperkingen op hun weg vinden. Het goede nieuws is dat er aan die beperkingen wat te doen is.

Stimuleer starters

Zaken doen is in Nederland geen onverdeeld genoegen. Een bedrijf beginnen is dat evenmin. De administratieve lasten moeten omlaag: het vergunningstelsel, de afwikkeling van belastingen en de afdracht van sociale premies moeten eenvoudiger en sneller. Hiervan profiteert het gehele bedrijfsleven. Tenslotte moeten de kosten voor het starten van een onderneming omlaag. Deze maatregelen vallen in de categorie drempels wegnemen. Het invoeren van positieve prikkels is ook een mogelijkheid: de Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO) is het instrument om innovatie via onderzoek en ontwikkeling te stimuleren. Het CPB stelt dat een uitbreiding van de regeling speciaal voor startende ondernemers kansrijk is. Doen dus.

Bestrijd de tweedeling

Schaf de straf op risico nemen af. De huidige sociale arrangementen sluiten grote groepen mensen buiten. Deze mensen betalen vaak letterlijk de rekening van de regelingen die getroffen worden tussen overheid, werkgevers en werknemers. Zij zitten niet aan tafel, hun belangen worden niet vertegenwoordigd. Het is hoog tijd dit soort verhoudingen aan te passen. We hebben nieuwe sociale arrangementen nodig die recht doen aan de verhoudingen van de 21ste eeuw. Het nieuwe kabinet hoort zich over deze opgave te ontfemen.

Beloon innovatie binnen ondernemingen

Bedrijven kunnen hun werknemers stimuleren om hun kennis en creativiteit in te zetten voor het bedrijf. Dat kan op meer of minder gestructureerde manieren, zoals de voorbeelden van Google en KPN laten zien. Ondernemingen bepalen zelf de wijze waarop zij innovatie stimuleren, maar de overheid kan bevorderende maatregelen nemen. Wanneer een werkgever bijvoorbeeld een beloning uitkeert aan een werknemer met een goed idee, dan kan de overheid deze beloning vrijstellen van inkomstenbelasting.

Het belang van de regio

“De Randstad heeft veel kansen en uitzonderlijke kwaliteiten. Een gedifferentieerd stedelijk netwerk, gelegen aan een mooie kust, met sterke economische clusters, die zijn omgeven door ruime landschappen. Maar we slagen er tot nu toe niet in om al die verschillende kwaliteiten en potenties van het gebied in hun samenhang te presenteren en met succes uit te buiten. Dat is vooral een gevolg van de vele bestuurslagen die zich voor en na elkaar met dezelfde vraagstukken bezighouden. Met besluiteloosheid als enig resultaat.”

Jan Franssen, Commissaris van de Koningin Zuid-Holland in Regio Randstad, 2006

Het belang van de regio neemt toe in de kenniseconomie. Dit is onlosmakelijk verbonden met het proces van globalisering. Enerzijds wordt de wereld door het wegvallen van allerlei barrières steeds ‘platter’, om het in de woorden van de New Yorkse journalist Thomas Friedman (2005) te zeggen. Niet alleen multinationals gaan de wereld over op zoek naar de beste plekken om productie onder te brengen. Kleine bedrijven en individuen doen dat ook steeds meer. Anderzijds wordt de wereld juist ‘puntiger’ – om de tegenhangende metafoor van econoom Richard Florida (2005) te gebruiken. Kennisintensieve bedrijvigheid komt samen in een beperkt aantal grootstedelijke regio’s. Daar ontstaan agglomeraties van regionale netwerken waarin onderzoekers, ondernemers, creatieven en anderen elkaar versterken. Voor Nederland valt er veel eer te behalen bij een regionale kijk op de kenniseconomie. Een aantal Nederlandse regio’s presteert beduidend beter in de internationale arena dan de Nederlandse kenniseconomie als geheel. Nederland springt er op twee manieren uit. In de eerste plaats vormt de Randstad als grootstedelijk gebied in veel opzichten het centrum van de Nederlandse kenniseconomie. De diversiteit aan economische activiteiten is er

buitengewoon groot. Ten tweede heeft Nederland een aantal gespecialiseerde regio's die tot de wereldtop behoren. De regio Eindhoven op het gebied van technologie en het agrocluster in Wageningen op het gebied van voedseltechnologie zijn hier spreken voorbeelden van. In dit opzicht is de taak voor Nederland het bewaken van de diversiteit van de Randstad en het versterken van enkele hoogwaardige clusters.

Randstad

In economisch opzicht vormt de Randstad de kernzone van Nederland. 49% van het BBP wordt door de Randstadprovincies voortgebracht. De vier grote steden zijn samen goed voor een kwart van het Nederlands BBP. (gegevens 2003, CBS, 2006) De Randstad huisvest uiteenlopende economische sectoren. Dat blijkt uit het aantal hoofdkantoren van grote bedrijven dat er gevestigd is. (figuur 5.1) Van de 2000 grootste bedrijven ter wereld hebben er 28 hun hoofdkantoor in Nederland, waarvan 24 in de Randstad. In 2005 hebben de bedrijven samen een marktwaarde van 750 miljard dollar gerealiseerd. (Forbes, 2005) De Randstad neemt daarmee de derde positie in de Europese Unie in, ver boven agglomeraties als Helsinki en Barcelona die zo vaak als directe concurrenten van Amsterdam of Rotterdam worden genoemd. De vestigingsplaats van hoofdkantoren geeft echter een beperkt beeld van het belang van de Randstad. Wie kijkt naar het bruto regionaal product hoeft geen twijfel meer te hebben. De Randstad staat op de vijfde positie binnen Europa, na Londen, Parijs, het Ruhrgebied en Milaan. Voor Frankfurt en Madrid, ver voor Dublin, Stockholm of de niet-getoonde regio's Berlijn en Barcelona. (figuur 5.2) Kortom, de Randstad behoort als regio tot de Europese top.

Diverse knooppunten

De Randstad is internationaal sterk verankerd. Belangrijke knooppunten van Amsterdam zijn Schiphol als grote Europese luchthaven en de Amsterdam Internet Exchange als hub voor een groot deel van het Europese internetverkeer. Maar de Randstad heeft meer toegangspoorten tot de kenniseconomie, zoals de Rotterdamse haven. De haven is meer dan 'oude economie'. Dat blijkt wel uit de internationalisering van Aziatische bedrijven. In het kielzog van de Chinese containers die in het Nederlandse statussymbool van de industriële economie aan wal komen, arriveren ook de Chinese hoofdkantoren. Simpelweg omdat ze via de Chinese export weten dat Rotterdam en daarmee Nederland bestaat. Dat één op de vijf Europese hoofdkantoren in Amsterdam terechtkomt en niet in de Rijnmond doet er niet toe. De veelzijdigheid van de Randstad is voor Nederland een concurrentievoordeel van formaat: het maakt de regio onafhankelijk van sectorale conjunctuurontwikkelingen.

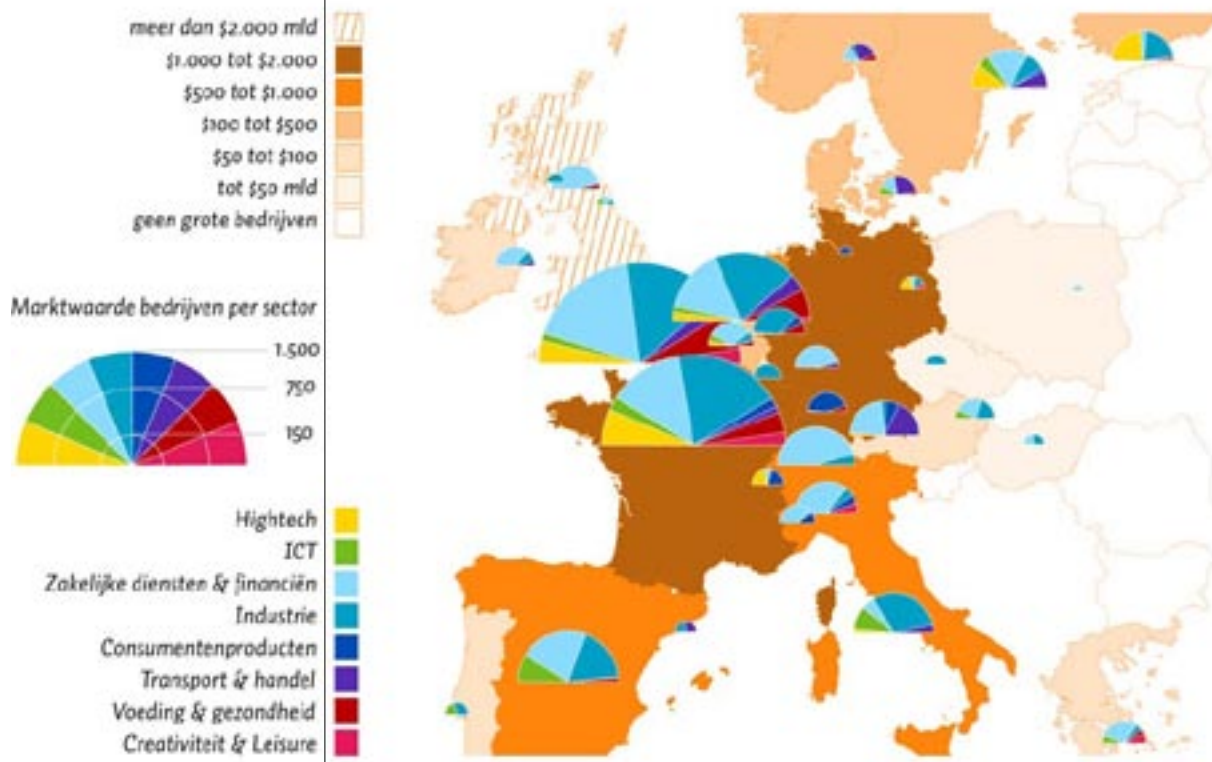
"Iedereen zegt tijdens randstedelijke bijeenkomsten van welke aard dan ook dat het helemaal niet mooi is dat de Randstad gestaag daalt op de hitparades, maar gaat vervolgens over tot de orde van de dag."

Uit: Commissie Teisman, Stagnatie of Transitie, Evaluatie van de bestuurlijke samenwerking Randstad, 2005

Een vreemde metropool

De Randstad is een eigenaardige metropool met het centrum - of beter, de diverse centra - aan de rand in plaats van in het midden. Die ruimtelijke eigenaardigheid heeft zijn weerslag in de bestuurlijke structuur: de regio is een lappendeken van besturen: vier provincies, vier grootstedelijke regio's, vier grote steden en ongeveer 140 andere steden en

5.1 Totale marktwaarde van grote bedrijven, naar sector en regio (2005)

Bron: Forbes, 2006

gemeenten. Departementen, stadsdelen, waterschappen en politieregio's zijn zelfs nog buiten beschouwing gelaten. Waar economische diversiteit de kracht van de regio uitmaakt, is bestuurlijke diversiteit haar zwakte. Wil de Randstad zijn Europese toppositie waarmaken en versterken, dan wordt het tijd dat we ons daar bestuurlijk ook naar gaan gedragen.

Technologische topregio Eindhoven

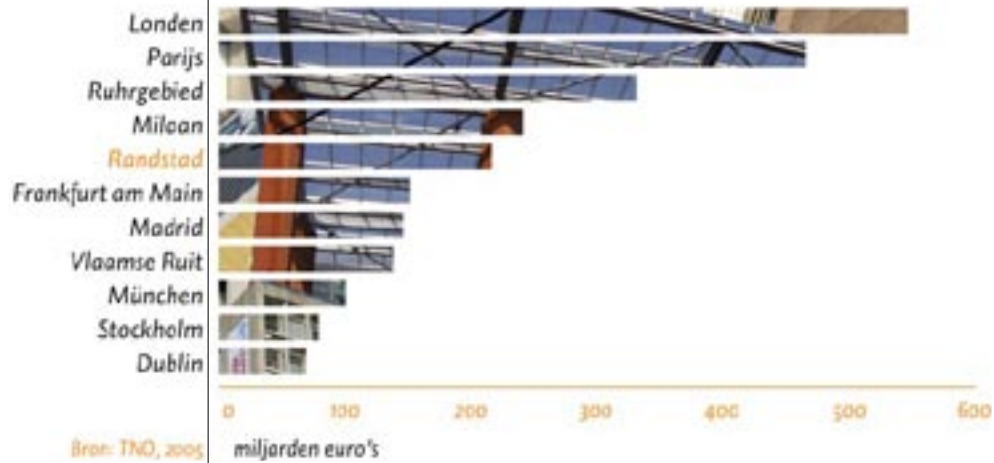
In studies naar hightech clusters komt de Randstad veel minder prominent naar voren (EC, 2005; ESPON, 2006). Maar Nederland heeft wel degelijk een technologische topregio: rond Eindhoven en Philips. Uit geen enkele andere Europese regio komen jaarlijks zo veel patentaanvragen als uit de regio Eindhoven. (figuur 5.3) Alleen Stuttgart en München komen in de buurt. Eindhoven heeft een hoge output van kennis waarvoor bescherming wordt aangevraagd. Daar staat tegenover dat Eindhoven minder indrukwekkend scoort op een andere gebruikelijke prestatie-indicator van de kenniseconomie: het aantal gepubliceerde wetenschappelijke artikelen. De afstand tot Inner London, dat weer matig scoort op patentaanvragen, is enorm. De regio moet het hebben van het creëren van kennis die commercieel bruikbaar is; niet van wetenschappelijke kennis. Dat klinkt als een gebrek, maar veel andere regio's zijn hier juist jaloers op.

De uitgaven aan Research & Development (R&D) in de regio Eindhoven behoren met € 790 per inwoner tot de hoogste in Europa. (figuur 5.4) Van de referentieregio's scoren alleen München, Stuttgart en Helsinki hoger. Het overgrote deel van de investeringen in R&D komt voor rekening van het bedrijfsleven: bijna € 700 per inwoner. Slechts 2% van de investeringen komt direct van de overheid. Ter vergelijking: in Utrecht, dat ook behoorlijk hoog scoort, is dat 25%. Wie denkt dat de aandacht voor R&D vooral op het conto van Philips komt, moet een blik werpen op het vernieuwingsstreven bij het midden- en kleinbedrijf (mkb). De regio Eindhoven scoort wat dit betreft hoog in Europa. (figuur 5.5) Het is niet verwonderlijk dat de regio op de vierde plek staat in de European Innovation Score Board. (EC, 2003)

Kent u Chinees?

Ineens zijn ze daar. China en India zijn de nieuwe economische grootmachten die niet alleen productiewerk maar ook kenniswerk verrichten. Bij de opkomst van van deze landen gaat het in hoofdzaak eveneens om bepaalde regio's. Sjanghai, Beijing, Hong Kong, Mumbai, Bangalore, New Delhi: het zijn vooral de kuststeden en hoofdstedelijke agglomeraties die aansluiting vinden op de wereldeconomie. In hun ogen is Nederland een regio. De stad Sjanghai heeft evenveel inwoners als Nederland. Mumbai heeft met de voorsteden erbij gerekend drie keer zo veel inwoners als de Randstad. De uitdaging is om met die steden verbindingen aan te gaan.

5.2 Stedelijke regio's naar bruto regionaal product (2004)

5.3 Kennisprestaties (2003)

Voedingsvallei Wageningen

Naast de Randstad en Eindhoven heeft Nederland een aantal sterk gespecialiseerde clusters die in hun niche tot de wereldtop behoren. Food Valley rond Wageningen is zo'n nichecluster. De kracht van Food Valley schuilt in de actieve samenwerking tussen bedrijven, kennisinstellingen en de overheid. De hoofdgedachte is simpel: Wageningen Universiteit creëert veel kennis in het wetenschappelijke circuit, die ook commercieel interessant is. Food Valley is de beste spin-off van Wageningen Universiteit. Er wordt vooral samenwerking gezocht met kleinere bedrijven, omdat die de stap naar de kennisinstellingen vaak erg groot vinden.

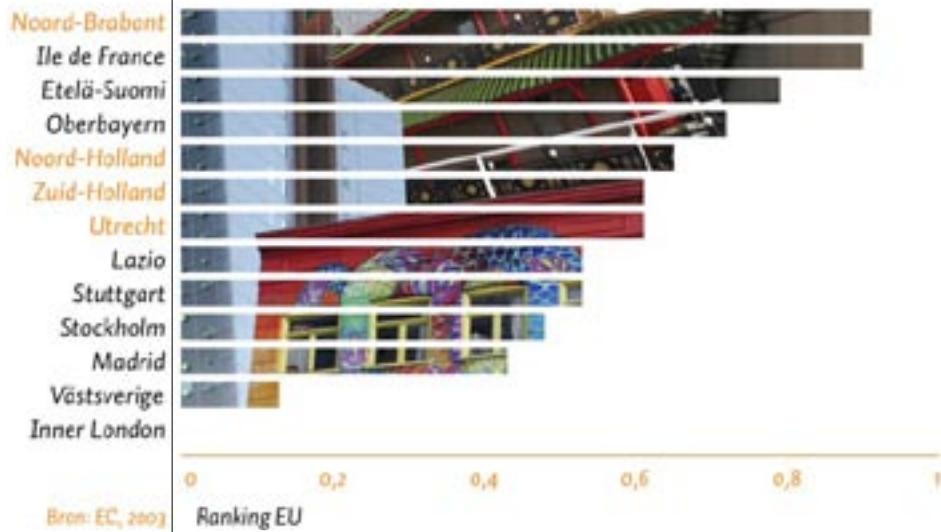
Keuzes maken

Het zijn de Randstad en de regio Eindhoven die er in internationaal opzicht toe doen. Wageningen heeft zijn eigen kleine nichemarkt gevonden. Maar in het beleid lijkt er veel meer te zijn: Clusters, Kernzones, Sleutelgebieden, Pieken. In nationaal, regionaal en lokaal beleid is in de afgelopen jaren heel wat energie gestoken in het letterlijk 'vaststellen' van topregio's en topclusters binnen regio's. Het Innovatieplatform benoemde sleutelgebieden. Provincies hebben hun speerpunten benoemd waarmee ze internationale profilering nastreven. Voor Pieken in de Delta werden

eerst zes regio's vastgesteld die mee mogen doen en die samen ongeveer heel Nederland beslaan. Daarna zijn binnen die regio's 19 clusters vastgesteld die extra aandacht krijgen. Veel regio's zetten in op dezelfde sectoren. Health science staat op de agenda in de Noordvleugel van de Randstad, in de Zuidvleugel van de Randstad, in Zuidoost-Nederland en in de provincie Groningen. Bovendien zijn er nauwelijks gebieden en sectoren die niet onder het programma vallen.

De buitenwereld van het echte economische leven trekt zich weinig van deze indelingen aan. Willen we de potentie van enkele Nederlandse topregio's benutten, dan moeten we keuzes durven maken. Pieken in de Delta is een eerste stap, maar geef nu de regio's die echt internationaal mee kunnen komen de ruimte en de mogelijkheden tot de top te behoren. Dat is wellicht jammer voor sommige regio's, maar daar is uiteindelijk het hele land mee geholpen.

5-4 Innoverend MKB-industrie (2003)

Voorstellen

Per direct een topstop invoeren

Nederland dreigt in de veelheid van prioriteiten een realistische blik op de werkelijkheid te verliezen. De aandacht wordt (op rijksniveau) zo sterk verdeeld dat er bijna sprake lijkt van generiek in plaats van gebiedsgericht beleid. Nederland moet bepaalde regio's durven voortrekken. Voor de topregio's die Nederland heeft, is het goed als de politiek de komende jaren geen nieuwe clusters of sleutelgebieden meer benoemd. Het is tijd voor een topstop.

Randstadbestuur

De Randstad is een Europese toplocatie, maar wordt niet samenhangend bestuurd. De vier Randstadprovincies en de vier grote steden hebben zich als 'Holland 8' in oktober 2005 sterk gemaakt voor bestuurlijke modernisering van de Randstad (Holland 8, 2005). Dit is hard nodig om een vuist te maken in de internationale kenniseconomie. Een Randstadbestuur kan de bestuurlijke versnippering doorbreken en effectief antwoord geven op de uitdagingen waar de Randstad voor staat. Of dat nu de verbetering van verkeer en vervoer is, of de gezamenlijke vaststelling van prioriteiten. Een nieuw bestuur betekent overigens nadrukkelijk geen nieuwe extra bestuurslaag, er zal iets voor moeten wijken. Uiteraard kost bestuurlijke reorganisatie van deze omvang veel tijd en energie. Maar liever dat dan als een struisvogel de kop in het zand steken.

Diversiteit en selectiviteit als kracht gebruiken

De kracht van de Randstad is de veelzijdigheid van de economie in een grootstedelijke agglomeratie. Het vestigingsklimaat is er aantrekkelijk voor tal van verschillende bedrijfssectoren. Vooral de combinatie van zakelijke en financiële dienstverlening, creatieve bedrijvigheid en logistieke verbindingen zijn daarbij doorslaggevend. Dat diverse klimaat moet worden gevoed. Dit gaat verder dan infrastructurele projecten als Schiphol en Zuidas. Het gaat ook over excellente opleidingen, goede huisvesting, netwerkvorming en een rijk leefklimaat. De Randstad onderscheidt zich daarmee van gespecialiseerde clusters. In regio's als Eindhoven of Wageningen zal juist gericht geïnvesteerd moeten worden om op een specifiek terrein tot de wereldtop te blijven behoren.

Europese toplocatie en internationaal profiel

De Randstad is een Europese toplocatie, maar draagt dat niet uit. Te vaak wordt er naar elkaar gekeken in plaats van naar buiten. Steden concurreren met elkaar in plaats van dat ze samenwerken. Nederlandse overheden hebben er nog steeds moeite mee elkaars kracht te erkennen, laat staan elkaars naam te gebruiken. In de mondiale communicatie van de kenniseconomie is het soms goed om dit juist wél te doen. Amsterdam en Rotterdam zijn de merknamen van de Randstad. Accepteer dat en maak er gebruik van.

De weg naar een slimme overheid

“Uiteindelijk hebben uitvoeringsorganisaties en de centrale overheid elkaar keihard nodig. Je kunt best in je eentje een initiatief nemen, maar als je daarna elkaar niet gelijk opzoekt komt er geen bevredigend resultaat.

Om goed samen te kunnen werken is vertrouwen een absoluut vereiste.” Aldus Olf Kinkhorst, directeur van het Bureau Keteninformatisering Werk en Inkomen (BKWI).

Hij is de man achter DigiD, het gemeenschappelijk authenticatie- en identificatiesysteem van de overheid. Met DigiD heeft de burger voor alle transacties met de overheid aan één gebruikersnaam en wachtwoord genoeg. Het is ontwikkeld door zes uitvoeringsorganisaties om de communicatie tussen burger en overheid eenvoudiger te maken. Inmiddels hebben 1,2 miljoen burgers een DigiD aangevraagd en steeds meer overheidsinstanties gebruiken het systeem. Met DigiD kan bijvoorbeeld kinderbijslag of huursubsidie aangevraagd worden, belastingaangifte gedaan worden, bezwaarschriften ingediend worden en zelfs parkeerboetes betaald worden.

Vertrouwen

In een snel veranderende wereld brengt het ontbreken van vertrouwen hoge transactiekosten en lage economische groei met zich mee, liet Fukuyama in 1995 al zien. Zeker in een economie die in toenemende mate via netwerken is georganiseerd. De overheid kan op tal van manieren zorgen voor vertrouwen. Uit onderzoek van De Nederlandsche Bank en het Sociaal Cultureel Planbureau blijkt het vertrouwen in de overheid echter laag te zijn. (DNB, 2005; SCP, 2005) Mensen hebben meer vertrouwen in het bedrijfsleven en in elkaar, dan in de overheid of onderdelen daarvan. (figuur 6.1)

Dat is ergens wel begrijpelijk. Onder de tucht van de markt zijn bedrijven gedwongen geweest hun klanten centraal te stellen en hun bedrijfsprocessen hieromheen opnieuw in te richten. Gesteund door informatie- en communicatietechnologie (ict) zijn bedrijven in staat geweest dit te realiseren. De relatie tussen

burger en overheid is vaak ingewikkelder dan die tussen klant en bedrijf. 'De burger' als eendimensionale afnemer bestaat niet. De burger verschijnt in de rol van zowel dader als slachtoffer, van zowel discotheek-eigenaar, als bezoeker of omwonende aan diezelfde overheid. Het vinden van de juiste weg tussen al deze belangen is ingewikkeld. Duidelijke bewegwijzering ontbreekt.

Toch is er de afgelopen jaren, met name door verschillende uitvoeringsorganisaties, belangrijke vooruitgang geboekt. DigiD is daar het bewijs van. Opvallend is dat veranderingen met name succesvol zijn geweest in situaties waarin de burger afnemer is van een dienst van één onderdeel van de overheid. Waar de rol van de burger minder eenduidig is en de rol van de overheid complexer, is er minder succes geboekt. Terwijl de aard van veel maatschappelijke vraagstukken juist samenwerking van verschillende instanties vergt, bijvoorbeeld op het terrein van zorg, veiligheid of onderwijs. Doordat deze vraagstukken blijven liggen, is de burger zijn vertrouwen in de overheid kwijtgeraakt.

Om het vertrouwen te herstellen zal de overheid eerst naar haar eigen organisatie moeten kijken. Politici en beleidsmakers vertrouwen de uitvoering niet. Daarom bedenken ze ingewikkelde regels en vragen voortdurend om verantwoording. Bestuurders en directeurs bestoken uit wantrouwen hun ondergeschikten met de vraag om rapportage. Managers en ambtenaren vertrouwen hun collega's of een andere dienst niet en weigeren samen te werken of informatie te delen. In plaats daarvan leggen ze hun eigen databases aan. Burgers en bedrijven blijven op deze manier formulieren invullen, vragen beantwoorden, in de rij staan en worden van het kastje naar de muur gestuurd. Samenwerking is een zwak punt van de Nederlandse overheid. (figuur 6.2) Er is sprake van 'geinstitutionaliseerd wantrouwen'. Dat leidt tot verkokering en staat goede publieke dienstverlening in de weg. (WRR, 2004)

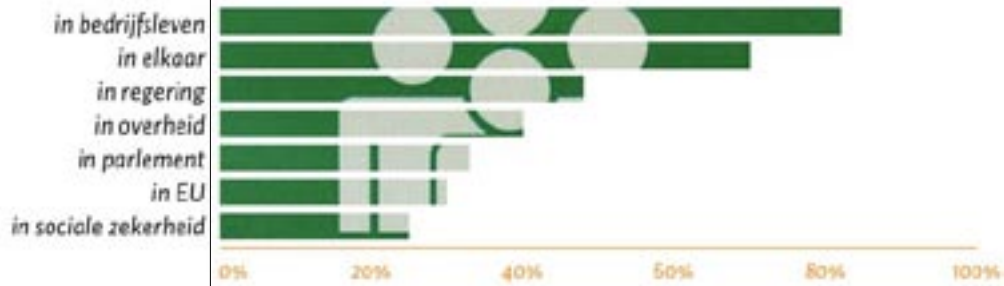
De voordelen van een slimmere overheid

Dit wantrouwen staat ook een slimmere organisatie van de overheid in de weg. Dat is zonde, want er is op dit gebied veel te winnen. Voor een sterke kennis-economie hebben we een slimme overheid zelfs hard nodig. Door efficiënter en effectiever te werken kan de overheid geld vrijmaken voor nieuwe investeringen in bijvoorbeeld onderwijs en innovatie. Daarnaast zijn de transactiekosten voor burgers en bedrijven lager als de publieke dienstverlening beter is. Tot slot is een meer innovatieve collectieve sector aantrekkelijker als werkgever. Hoe beter de overheid in staat is om adequate antwoorden te vinden, des te sneller het vertrouwen terug zal keren en het functioneren van overheid en samenleving verbetert.

Betere dienstverlening

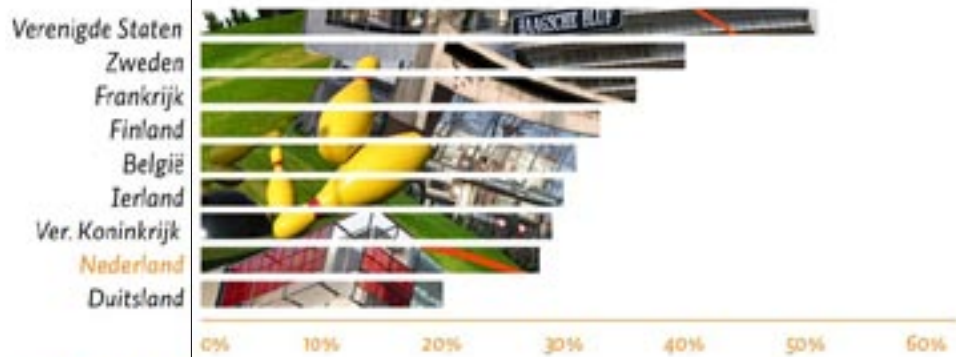
De komende jaren zal Nederland fors moeten investeren in kennis en innovatie, zodat we met vertrouwen een veranderende wereld tegemoet kunnen treden. Waar halen we het geld daarvoor vandaan? Een open economie als de onze kan zich geen belastingverhoging veroorloven. De overheid heeft allerlei mogelijkheden om door het efficiënter maken van lopende bedrijfsprocessen middelen vrij te maken. Betere samenwerking en handhaving levert financiële ruimte op, terwijl het de dienstverlening effectiever maakt. Het is een trend die al zichtbaar is. De Wet Werk en Bijstand, de meervoudige handhaving in Rotterdam en de Eerstedagsmelding van de Belastingdienst zijn mooie voorbeelden. Met dergelijke ingrepen kunnen tientallen miljoenen bespaard worden. Geld dat vervolgens in belangrijker zaken kan worden geïnvesteerd. Zonder ingrijpen zal de uitvoering steeds duurder worden.

6.1 Vertrouwen Nederlandse bevolking (2005)

Bron: DNB, 2005 en SCP, 2005

6.2 Samenwerking tussen overheden (2005)

Bron: Accenture, 2005

“Iedereen zag dat het niet meer ging. Alles werd zo duur en onbeheersbaar dat de cultuur van eigenbelang doorbroken moest worden en we gezamenlijk actie moesten ondernemen.”

Olf Kinkhorst

Efficiëntie is niet de enige reden om de uitvoering te verbeteren. Het maakt de overheid ook effectiever. Het belang daarvan wordt nog wel eens over het hoofd gezien. De verbetering van de publieke dienstverlening gaat meestal gepaard met de invoering van ict: herontwerp en digitalisering van processen. In eerste instantie is de aandacht daarbij vooral uitgegaan naar het online aanbieden van overheidsinformatie. Inmiddels heeft bijna elke overheidsinstantie (97%) een eigen website waarop informatie te vinden is. Met de digitale communicatie wil het minder vlotten. Maar liefst 32% van de e-mails met lastige vragen wordt niet beantwoord. (Overheid.nl monitor, 2005) De komende jaren ligt de focus van de overheid op het verbeteren van de dienstverlening. Het streven is om zoveel mogelijk transacties elektronisch af te handelen. Nederland loopt in deze ontwikkeling achter. (figuur 6.3) De invoering van DigiD is in dit opzicht een belangrijke stap.

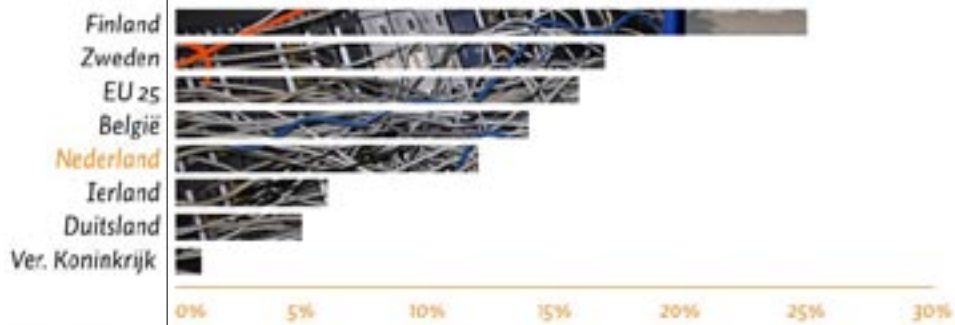
Opvallend is dat de online overheidsdiensten voor burgers veel beter gebruikt worden dan die voor bedrijven. Wat betreft het gebruik van de diensten voor burgers vormt Nederland (40%) samen met Zweden en Finland de top drie. Deze hoge score wordt deels ver-

klaard door de hoge internetpenetratie. Met een gebruik van 12% van de elektronische diensten voor bedrijven bungelt ons land onder aan de ranglijst. (figuur 6.4) Op dit moment zijn er drie publieke organisaties die volledig elektronische dienstverlening aan burgers aanbieden: de SVB, de Belastingdienst en het Kadaster. Alleen bij het Kadaster kunnen ook bedrijven transacties digitaal afhandelen. Het slimmer organiseren van de dienstverlening voor bedrijven is een vereiste voor een economie die voorop wil lopen. Daar ligt veel ruimte voor verbetering. Landen als België en Australië lopen ver op Nederland voor.

Lagere transactiekosten

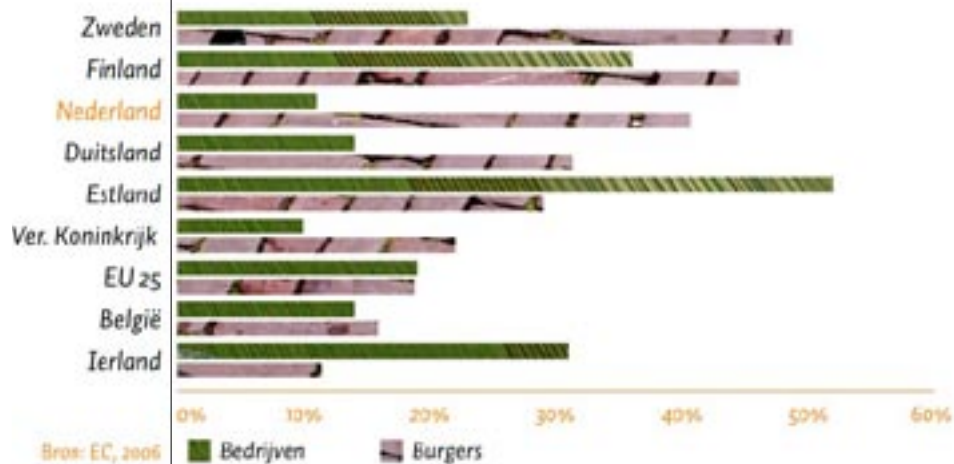
Alle tijd en geld die burgers en bedrijven kwijt zijn aan de overheid leveren geen economisch of maatschappelijk rendement op. Een goede publieke dienstverlening is om die reden van belang. Daarnaast is het een belangrijke factor voor de vestiging van buitenlandse ondernemingen in ons land. Op diverse ranglijsten scoort Nederland redelijk wat betreft het vestigingsklimaat, maar we halen nooit de echte top. Nederlandse ondernemers blijken volgens Doing Business 2005 relatief veel tijd en geld kwijt te zijn aan vergunningen en belastingen. (figuur 6.5) Wat betreft de belastingen ligt dat vooral aan de tijd die ondernemers kwijt zijn aan het administreren van sociale premies, verzekeringen, pensioenwetgeving en dergelijke. Ook bij vergunningen is tijd de beperkende factor. Andere landen

6.3 Volledig elektronische afhandeling bij het communiceren met overheden (2004)

Bron: CBS, 2006a

6.4 Gebruik e-government (2005)

Bron: EC, 2006

scoren veel beter en tonen daarmee aan dat terugdringen van transactiekosten kan. Met voldoende politieke wil en een gedegen strategie is een forse vooruitgang in de volgende kabinetsperiode mogelijk.

De Belgische Q

In 2003 is door de Belgische federale regering het staatssecretariaat voor administratieve vereenvoudiging aan het kabinet van de eerste minister toegevoegd. Staatssecretaris Vincent van Quickenborne (Q) heeft een duidelijke opdracht meegekregen: het verminderen van administratieve rompslomp voor burgers en ondernemers in hun contacten met de overheid. Onder het motto 'Eenvoud Maakt Macht' strijdt hij tegen 'kafkaïaanse' toestanden zoals absurde regels en procedures, onbegrijpelijke formulieren en voorschriften waarvan niemand weet waarvoor ze dienen. In het federaal regeerakkoord zijn twaalf projecten, de XII Werken, voor burgers en ondernemingen vastgelegd, die als een rode draad door het beleid van de staatssecretaris lopen. Het doel is het verminderen van bestaande administratieve rompslomp en het vermijden van nieuwe lasten. Het werk van staatssecretaris Q is te zien op www.kafka.be.

Een innovatieve collectieve sector

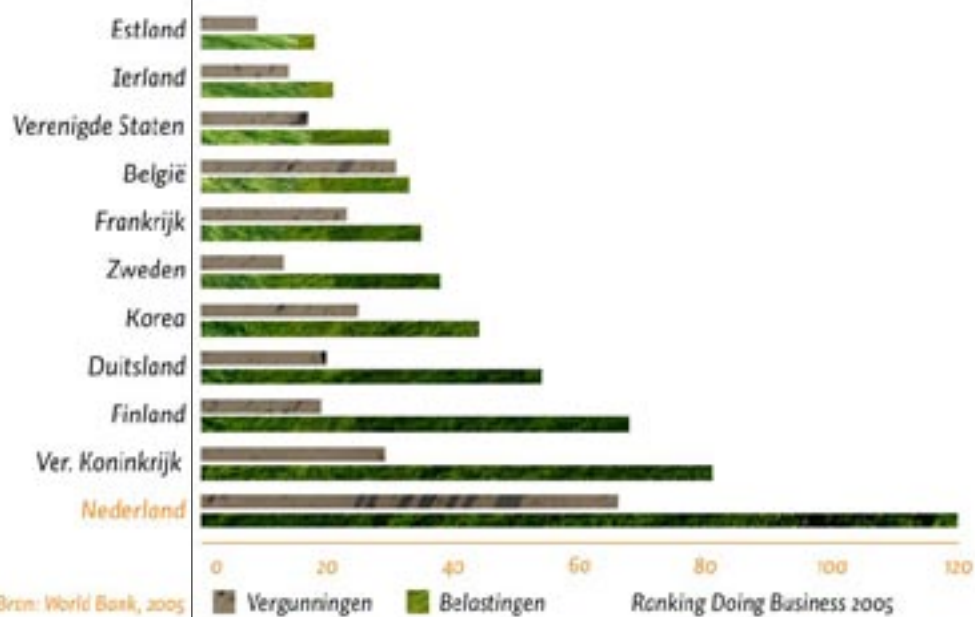
De kwaliteit van publieke dienstverlening gaat verder dan de digitalisering zoals hierboven beschreven. De collectieve sector beslaat in de meeste

ontwikkelde economieën een groot en groeiend deel van de economie. In Nederland is dit inmiddels 47,9% van het bruto binnenlands product. Dit is een stijging van bijna 2 procent ten opzichte van 2003 (CPB, 2006). Interessant is de onderverdeling binnen de collectieve sector. Bovenaan staat de sociale zekerheid met 12%. In de periode 2003-2006 is de zorg sterk gegroeid van 7 naar bijna 9%, terwijl het openbaar bestuur is teruggelopen van 11 naar 10,4%. Het onderwijs staat op de vierde plek en is zeer licht gestegen. Wil Nederland de kwaliteit van publieke diensten als zorg, onderwijs en veiligheid verbeteren en de kosten in de hand houden, dan is innovatie de enige optie.

Scharnierpunten

Ondanks lichte vooruitgang verliest Nederland internationaal gezien terrein. In geen van de internationale vergelijkingen behoort Nederland tot de echte top. Op de meeste ranglijsten scoort Nederland gemiddeld, maar zijn we een paar plaatsen gezakt ten opzichte van eerdere metingen. De top, die meestal bestaat uit Angelsaksische en Scandinavische landen, loopt verder uit. Frappant daarbij is de constatering dat de Nederlandse overheid, als het iets wil halen, veel beter in staat lijkt dat goed te organiseren dan als het iets moet brengen of leveren. (Capgemini, 2005; Accenture, 2005; UN, 2005; Deloitte, 2005, CBS, 2006b) Als Nederland tot de top wil gaan behoren is het

6.5 Vergunningen en belastingen (2005)

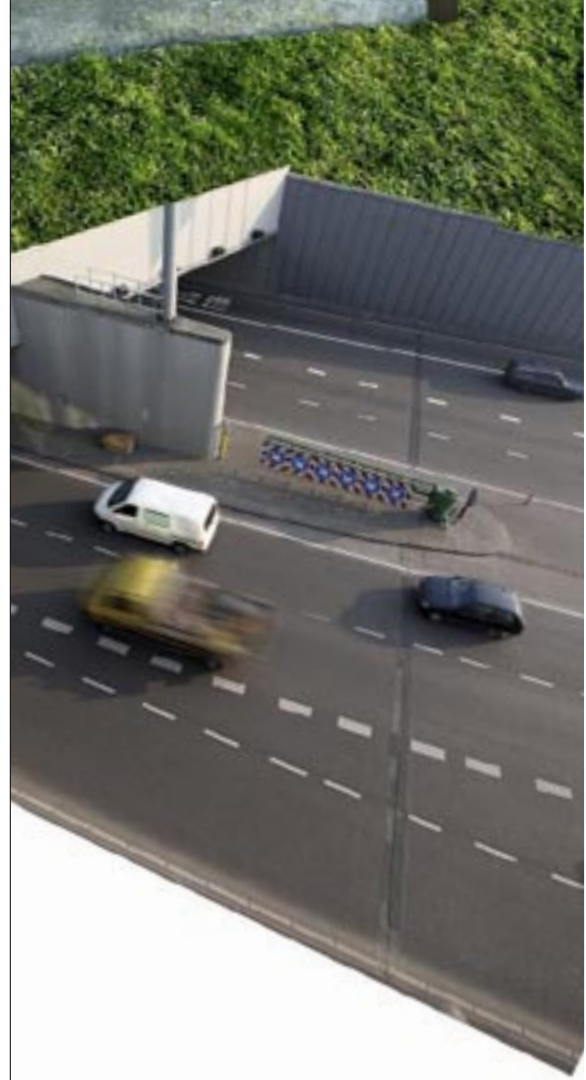

noodzakelijk om de huidige ontwikkeling van digitalisering van de dienstverlening en herontwerp van processen in een stroomversnelling te brengen.

De vraag is welke mechanismen deze stroomversnelling bewerkstelligen. Hierbij moeten we ons hoeden voor al te eenvoudige voorstellingen van zaken. Immers, het domein van overheidshandelen is vaak zeer ingewikkeld. Ook voor bedrijven is het reorganiseren en digitaliseren van hun processen niet gemakkelijk geweest. Toch zijn er principes die kunnen functioneren als een hefboom voor verbetering. Die bestaan eruit dat de burger als klant van de overheid meer macht krijgt. Macht over de informatie die hij of zij aan de overheid verstrekt. Macht over de informatie die de overheid over hem beschikt. En het recht om niet te verdrinken in strijdige overheidsregels of de tegenstrijdige interpretatie van regels. Deze rechten zullen de burger als klant van de overheid een positie geven die de overheid dwingt tot samenwerking en coherentie in haar handelen. Het gaat dus niet zozeer om minder regels, als wel om slimmere regels.

“Je moet uitgaan van een zelfredzame klant. Maar dat doen we niet. We ontnemen burgers juist de macht en zien hen als een homogene groep die we op eenzelfde manier behandelen. Daarmee doen we individuele burgers geen recht en maken we het onszelf moeilijker dan nodig.”

Olf Kinkhorst

Voorstellen

We zien de volgende stappen op weg naar een slimmere overheid:

Wet eenmalige gegevensverstrekking

Samenwerking tussen overheden blijft een lastig punt, zo is gebleken. Met de wet eenmalige gegevensverstrekking wordt samenwerking bevorderd. Deze wet bepaalt dat burgers en bedrijven slechts eenmaal hun gegevens aan de overheid hoeven te verstrekken. Daarna dient deze informatie uitgewisseld te worden tussen overheidsinstanties onderling. Het dwingt overheden om meer en beter informatie te delen. In België is deze wet een stimulans voor samenwerking gebleken. In Nederland is het voorstel de afgelopen kabinetsperiode meerdere malen besproken, maar nooit een wet geworden. Daar is het nu tijd voor.

Digitale Kluis

Burgers worden eigenaar van de informatie die zij aan de overheid en publieke instellingen verstrekken. DigiD staat koppeling en opslag van allerlei gegevens toe in een Digitale Kluis, bijvoorbeeld met betrekking tot belastingen, persoonsgegevens, sociale verzekeringen, huursubsidie, scholing, werk, etc. Publieke organisaties krijgen toegangsrecht tot die onderdelen die voor de uitvoering van hun taak noodzakelijk zijn. Burgers kunnen vrijelijk beschikken over alle informatie die in hun eigen Digitale Kluis is opgeslagen.

Recht op coherente wetten en regels

Iedere burger wordt geacht de wet te kennen en zich daaraan te houden. Wie zich niet aan de wet houdt, wordt gestraft. Het minste waar burgers dan recht op hebben is coherente en consistente regelgeving. De beginselen voor behoorlijk bestuur schrijven dat ook voor. Hoewel het begrijpelijk is dat tegenstrijdige regels af en toe voorkomen, mag de burger of ondernemer daar niet de dupe van worden. Dat gebeurt nu nog wel. Een voorbeeld: de Arbo schrijft voor dat de vloer van een keuken in een horecagelegenheid geribbeld moet zijn, zodat werknemers niet uitglijden. De keuringsdienst van waren schrijft tegelijkertijd een gladde vloer voor uit hygiënisch oogpunt. Onze oplossing: bij tegenstrijdige regels of de tegenstrijdige uitleg van regels kan de burger of ondernemer kiezen voor de optie die zijn voorkeur heeft. Mocht herstel later nodig blijken, dan blijft de burger gevrijwaard van de daarmee gemoeide kosten. Die zijn voor de overheid die de regels op heeft gelegd.

Projectminister voor Administratieve Vereenvoudiging

Naar analogie van de Belgische Q kan het volgende kabinet een projectminister (of staatssecretaris) voor administratieve vereenvoudiging aanstellen, direct onder de minister-president met voldoende bevoegdheden en politieke dekking. Deze projectminister vervangt alle lopende programma's als 'Andere Overheid' en formuleert voor de eerste begroting zijn grote werken. Hij of zij krijgt de volgende opdracht mee: ga op zoek naar kansen voor een efficiëntere en betere bedrijfsvoering van de overheid. Stimuleer samenwerking, en dwing het waar nodig af.

Wat iedereen wel weet

Het zicht op de Nederlandse kenniseconomie wordt beter. Verschillende organisaties hebben de Nederlandse kenniseconomie in kaart gebracht.

Rapporten als Kennis en Economie 2006 (CBS), Kansrijk Kennisbeleid (CPB) en diverse internationale publicaties zijn deze monitor voorgegaan.

Cijfers, informatie en interpretaties zijn er in overvloed. Daaruit ontstaat ook steeds meer een gedeeld beeld. Wij hebben in deze monitor de zes belangrijkste knelpunten geformuleerd. Maar er zijn er meer, namelijk op het terrein van onderzoek, technologie en innovatie. Dat zijn knelpunten waarvan iedereen wel weet dat ze aangepakt moeten worden. Voordat we tot onze conclusies overgaan, zetten we deze nog eens op een rij.

Geen fundamentele verbetering sinds 2003

Nederland zakt weg, zo hebben we drie jaar geleden geconstateerd. Sindsdien is er veel gesproken over innovatie en wordt het belang ervan inmiddels breed gedeeld. Met resultaat. Nergens in Europa voelen mensen zich meer aangetrokken tot innovaties dan in Nederland. (figuur 1) Dat biedt een mooie voedingsbodem voor een slim land. Maar plukken we daar nu echt de vruchten van? Heeft dit nu ook geleid tot fundamentele verbeteringen?

Wie alle cijfers bekijkt en de rapporten leest, kan maar tot één conclusie komen: Nee, de mogelijkheden voor een slim land worden nog niet optimaal benut. Het ene na het andere onderzoeksrapport stelt dat Nederland nog steeds te weinig doet aan innovatie. De Europese Commissie bericht over Nederland dat *'the measures to stimulate R&D and innovation are sensible but may be insufficient to achieve the target – top five in the EU by 2010'*.

(EC, 2006a) De OECD constateert dat *'innovation activity is only around the average for OECD'*. (OECD, 2005a) Op het European Innovation Scoreboard is Nederland een middenmoter geworden. De uitgesplitste score laat zien dat deze matige score resultaat is van de bekende problemen, die in de vorige hoofdstukken aan de orde zijn gekomen en in de rest van dit hoofdstuk aan de orde zullen komen. Nederland doet het weliswaar goed op het vlak van patenten, levenslang leren en met name breedbandpenetratie. Maar we lopen achter als het gaat om omzet uit innovatie, R&D-investeringen, high tech export en bèta's. Op veel andere indicatoren scoren we gemiddeld. (figuur II) Iedereen weet het wel: innovatie is in Nederland nog te veel een gespreksonderwerp en te weinig een bezigheid.

Natuurlijk is op sommige terreinen vooruitgang geboekt. Maar andere landen zijn simpelweg harder vooruitgegaan, zeker de landen waar Nederland zich graag mee vergelijkt. Als we echt tot de top willen behoren, moet er meer gebeuren dan we nu doen. Toegegeven, in sommige gevallen is de tijd te kort geweest om het effect van ingezette maatregelen te kunnen meten. Daarom is er in deze monitor voor gekozen niet enkel een vergelijking te maken op dezelfde indicatoren van 2003. Toch valt op dat veel van dezelfde problemen hardnekkig terugkomen in de meest recente rapporten en statistieken.

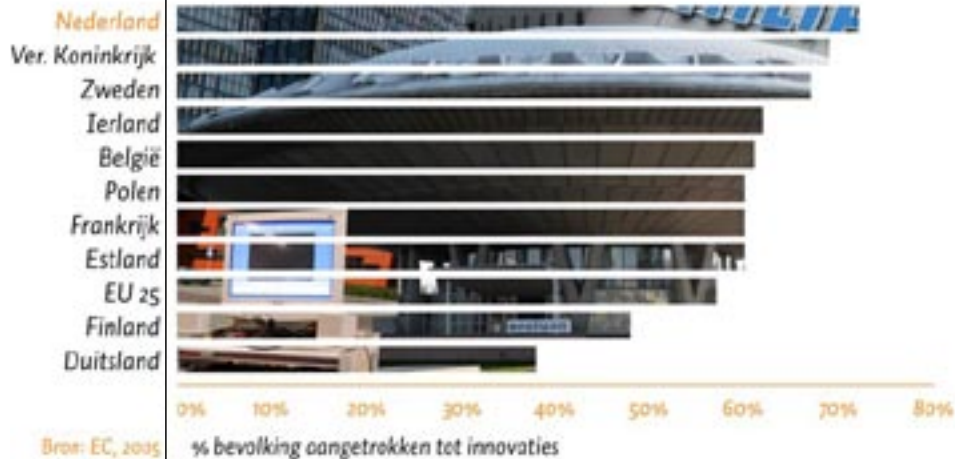
Onderzoek: Lage private investeringen en excellentie

De Lissabon Agenda, door velen inmiddels net zo dood verklaard als de Europese grondwet, lijkt te zijn teruggebracht tot één cijfer: de norm van 3%

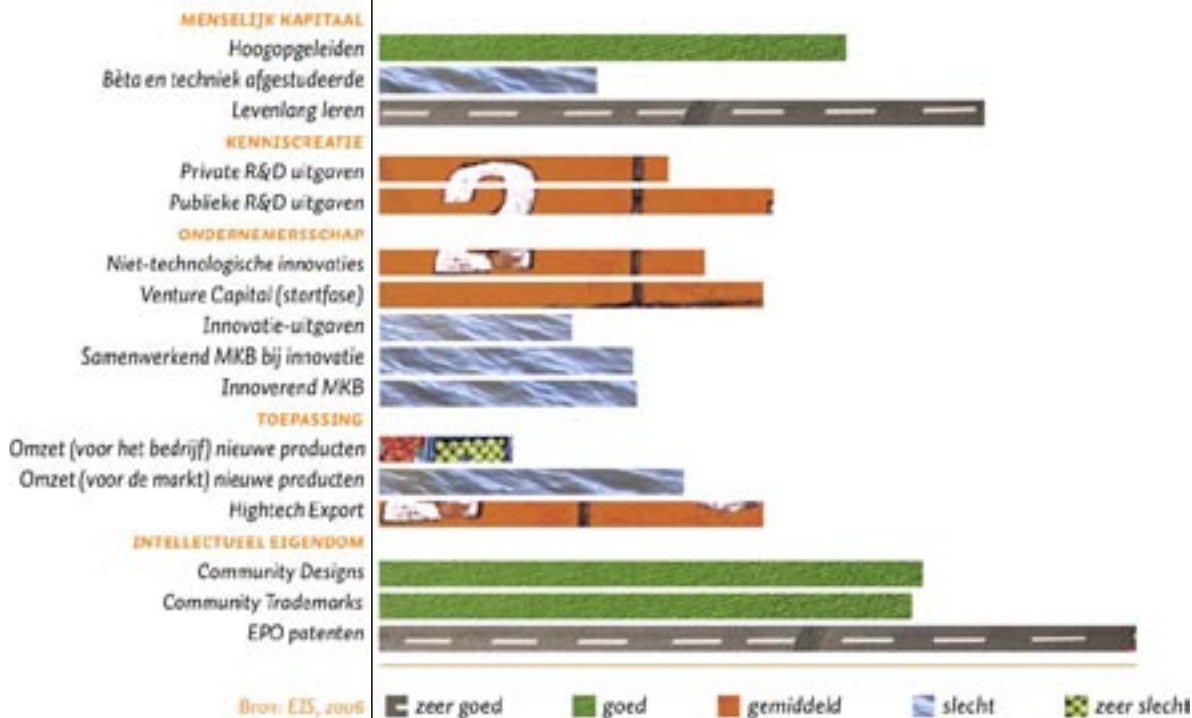
voor investeringen in R&D als percentage van het BBP. Slechts weinig landen halen dat, uitgezonderd Finland en Zweden. Nederland ligt fors achter. (figuur III) De meeste OECD-landen lopen ver op ons vooruit. Ook heb EU-15 gemiddelde en in mindere mate het EU-25 gemiddelde ligt hoger dan het percentage in Nederland. Nederland is zelfs één van de weinige landen waar in de periode 1995-2004 het percentage is gedaald van 1,99% naar 1,79% van het BBP. Dit geldt overigens niet voor het aandeel private investeringen. Dit ligt internationaal gezien laag, maar is in dezelfde periode wel iets gestegen. De private R&D-investeringen van Nederlandse bedrijven in het buitenland zijn meer gestegen. Kennelijk is Nederland minder interessant geworden voor investeringen. Bovendien volgen R&D-activiteiten de markten waarop bedrijven nu actief zijn, zoals in Azië. Het aandeel buitenlandse investeringen in Nederlandse R&D is desondanks iets toegenomen en is internationaal vergeleken relatief hoog. (CBS, 2006) Nederland scoort ronduit slecht als het gaat om R&D. De regio Eindhoven is hierop de enige positieve uitzondering. Voor een deel is dit te verklaren uit de structuur van de Nederlandse economie. Door de relatief omvangrijke dienstensector scoren we lager op R&D-uitgaven, die vaak betrekking hebben op technologisch onderzoek. Voor Nederland is de 3%-norm daarom misschien minder relevant. Maar dit gaat ook op voor andere landen die wel hoger scoren dan Nederland. Er is dus wel degelijk ruimte voor verbetering.

Een ander punt met betrekking tot onderzoek is excellentie. De ene kant daarvan is dat wetenschappers vooral moeten doen waar ze goed in zijn: onderzoek. Daar moet hun werk ook op beoordeeld worden en hun financiering op worden bepaald. Niet op de mogelijke relevantie ervan voor

I Houding ten opzichte van innovaties (2004)

II Nederland op de European Innovation Scoreboard (2005)

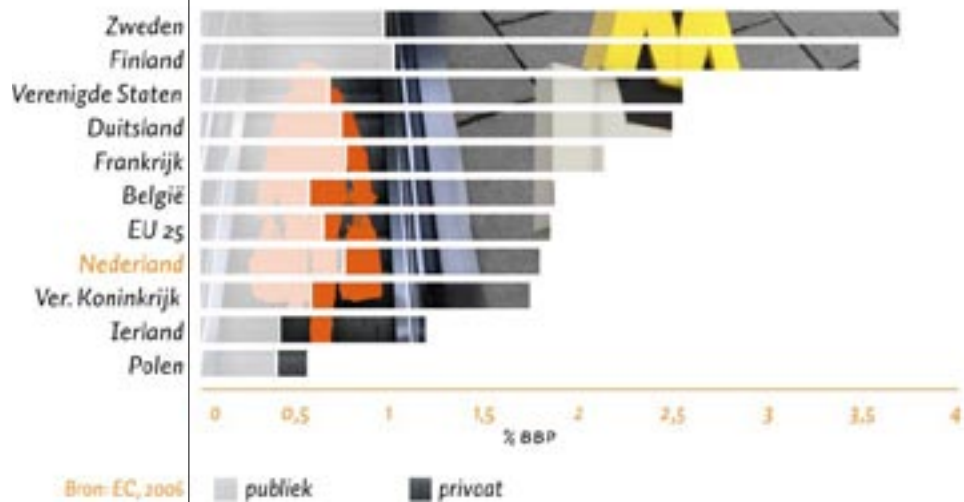
de markt of maatschappij. Bedrijven willen dat ook, alhoewel wetenschappers vaak anders denken. Bedrijven zouden alleen graag makkelijker en sneller bij die kennis terecht kunnen. De andere kant is dat de financiering van dit onderzoek op basis van kwaliteit plaatsvindt. Liefst met zo min mogelijk bureaucratie. De klacht van onderzoekers, zeker bij Europees geld maar ook bij nieuw Nederlands geld, dat er veel papierwerk nodig is en het gefinancierde onderzoeksvoorstel lang niet altijd het beste voorstel is, verdient aandacht.

Technologie: te weinig bèta's

Een ander terugkerend thema is het aantal bètastudenten. Dat ligt in Nederland veel lager dan in andere landen. (figuur IV) Het knellen begint bij het kleine aantal leerlingen met een exact profiel in het voortgezet onderwijs. Dit probleem zet door in de doorstroom vanuit het middelbaar onderwijs naar bètastudies en de keuze voor een exact beroep. De zorg over het aantal bèta's wordt versterkt door de opkomst van India en China. In deze nieuwe Aziatische reuzen studeren gemiddeld maar liefst 700.000 bèta's per jaar af. Als Nederland zich op technologisch vlak met het buitenland wil kunnen meten, dan moeten er meer bèta's opgeleverd worden. Een zorgelijk punt wat dat betreft is het tekort aan docenten in de exacte vakken op de middelbare

III R&D uitgaven (2005)

IV Bèta's en technici (2004)

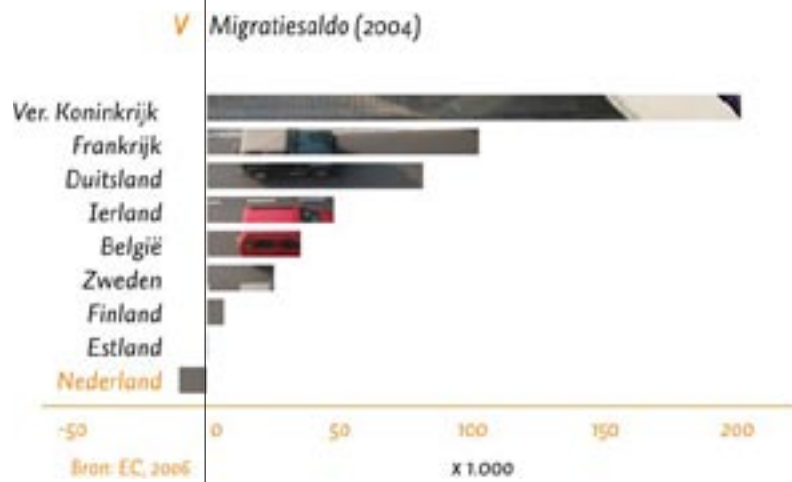
school. Hiervoor liggen de cijfers nu al bedreigend laag. Toch moeten bij dit tekort aan bèta's ook enige kanttekeningen bij geplaatst worden. Volgens het CPB is er op de arbeidsmarkt geen tekort. Het CPB baseert dit op de salarisontwikkeling van bèta's, die niet duidt op schaarste. Sterker nog, het salaris van bèta's blijft achter bij dat van hoger opgeleiden in bepaalde andere richtingen. (CPB, 2005) Het neemt niet weg dat er in onze ogen wel degelijk een probleem loert. R&D verplaatst zich steeds gemakkelijker naar andere landen. De belangrijkste reden van die verhuizing is de aanwezigheid van talent. Willen we dit type werk behouden of juist meer aantrekken, dan gaat de geringe belangstelling voor bètaopleidingen Nederland op termijn parten spelen.

Innovatie: Vernieuwend MKB en buitenlands talent

Zeker in Nederland is het MKB de motor van de economie. Verreweg de meeste werkgelegenheid wordt hier gecreëerd. Het Nederlandse MKB is echter niet heel innovatief. Er wordt weinig omzet uit nieuwe producten gehaald. In Europa loopt ons MKB op dit punt zelfs bijna achteraan. Kennelijk gaat het zo goed genoeg en ontbreekt de 'drive' om op zoek te gaan naar nieuwe manieren om een product beter te maken. In een globaliserende economie is dat een gevaarlijk naïeve mentaliteit.

Dat is een economie waarin bedrijven elk ogenblik hun activiteiten kunnen verplaatsen, maar waarin ze vooral permanent op zoek zijn naar talent. Dat kan van hier komen, maar ook van buiten. Willen we bedrijven hier houden, dan moeten we het makkelijker maken dat zij talent hiernaartoe halen. Of dat zij hier het beste talent vinden ongeacht de nationaliteit. In beide gevallen is het van cruciaal belang om een aantrekkelijk klimaat voor buitenlands talent te hebben. Dat geldt zeker gezien de naderende vergrijzing van de arbeidsmarkt. In dat licht is er een zeer zorgelijke ontwikkeling gaande: Nederland loopt leeg. We zijn het enige land in Europa met een negatief migratiesaldo. **(figuur V)** Nederland is blijkbaar niet meer aantrekkelijk voor mensen om hier te komen en te blijven. De groeiende groep mensen die wegtrekken, zijn met name twintigers en dertigers. Opvallend is dat het Verenigd Koninkrijk één van de grootste groeiers is van de landen waar naartoe geëmigreerd wordt. Het ligt dus niet aan het weer. Dit kabinet heeft het voor kennismigranten iets makkelijker gemaakt. Als de plannen doorgaan, gaat zelfs het gehele migratiebeleid op de schop. Dat is hard nodig en meer dan dat. De laatste jaren heeft Nederland zich afgekeerd van de wereld. Buitenlanders voelden zich niet meer welkom hier. Een slim land weet wel beter. Een goede toekomst voor Nederland kan niet zonder talent van buiten.

Tijd voor nieuwe doorbraken

Het is dus te vroeg om te juichen. Veel van de problemen die er drie jaar geleden waren, zijn er vandaag nog steeds. Het mag economisch dan weer wat beter gaan, dat betekent niet dat Nederland er structureel goed voor staat. We zijn onvoldoende voorbereid op de toekomst. Weliswaar is de afgelopen jaren het belang van innovatie diep in de samenleving doorgedrongen, bij politici, bestuurders, ondernemers, onderzoekers en vele anderen. Het Innovatieplatform is hierbij van doorslaggevend belang geweest. Dat is dan ook een belangrijke doorbraak geweest waarvoor we het kabinet alle lof verdient. Maar laten we eerlijk zijn, verder heeft het Innovatieplatform niet veel bereikt. Er zijn een paar redelijke rapporten verschenen en enkele goede experimenten opgezet. Hier en daar is een kleine investering gedaan, meestal in de vorm van tijdelijk geld. Dat betekent niet dat we nu tevreden achterover kunnen leunen. Het is slechts een begin geweest en in veel opzichten zelfs een aarzelend begin. Wellicht begrijpelijk, want ook in Finland duurde het vier jaar na de oprichting van hun innovatieplatform totdat ze echt begonnen met de vernieuwing van hun economie. Het is nu dus tijd voor de volgende stap, voor het echte werk. Het is tijd voor nieuwe doorbraken in de polder. Wij tellen er zes.

Zes doorbraken

voor de polder

In 1999 werd de Beemster toegevoegd aan de wereld-erfgoedlijst van UNESCO. Volgens de jury omdat deze polder “een meesterwerk van creatieve planning is en een innovatief, intellectueel uitdagend landschap biedt dat een beslissende en langdurige invloed heeft gehad op het landgebruik in Europa”. De Beemster is een voorbeeld hoe een gedurfde visie met een gedegen uitvoering eeuwen later nog tot verwondering en bewondering kan leiden. Het is één van Hollands grote werken. Een doorbraak voor Nederland en Europa. (UNESCO, 2006)

Een jaar later, in 2000, is tijdens de Europese Raad de doelstelling geformuleerd dat Europa “de meest concurrerende en dynamische kenniseconomie in de wereld moet worden”. Het begrip kenniseconomie is daarmee voorzichtig in het blikveld gekomen. De ‘Lissabon-strategie’ is een belangrijke leidraad geweest voor het formuleren van beleid, actieplannen en concrete acties.

Zo heeft Nederland zich ten doel gesteld om op alle indicatoren tot de top-5 van Europa toe te treden. Maar het heeft nog tot 2003 geduurd tot het besef echt door is gedrongen dat Nederland hier werk van moet maken.

Anno 2006 verkeren we in een andere situatie. Het belang van innovatie wordt door niemand betwist. Het begrip staat centraal in talrijke nationale en regionale beleidsstukken. Daarmee is een wereld gewonnen. Maar er is meer aan de hand: de Lissabon-strategie is dood verklaard. Juist omdat alle ronkende teksten niet zijn gevolgd door overtuigende acties. Op papier is het nog in leven, maar in de praktijk worden de doelstellingen bij lange na niet gehaald. De overkoepelende doelstelling halen we zeker niet. De Amerikaanse economie toont zich veel dynamischer. Landen als China en India ontwikkelen zich met enorme sprongen tot mondiale reuzen. Dichter bij huis raken landen uit het voormalige Oostblok in een groeispurt.

De wereld om ons heen verandert. Sneller dan we denken en in andere richtingen dan we verwachten. Nu het economische tij lijkt te keren ontstaat wellicht de neiging om met een zucht van verlichting over te

gaan tot de orde van de dag. Dat is precies de verkeerde keuze. Juist door het opleven van de wereldconjunctuur ontstaat de mogelijkheid te werken aan een aantal doorbraken die Nederland voor de lange termijn weerbaar maken. Dat is hard nodig. Uit deze Kenniseconomie Monitor komt naar voor dat Nederland er nog lang niet is. Nederland is op de meeste Lissabon-indicatoren ver verwijderd van de top 5 van Europa, zoals destijds als ambitie werd verwoord. We zijn een middenmoter geworden die de aansluiting bij de top dreigt te verliezen. Nu is de Lissabon-strategie niet langer het meest essentiële ijkpunt. Veel belangrijker is het besef dat het streven naar een sterke kenniseconomie noodzakelijk is voor het behoud van onze welvaart en ons welzijn. Vooral om te zorgen dat toekomstige generaties het beter kunnen krijgen dan de huidige generatie. Daar liggen voldoende kansen voor. Nederland moet die alleen wel pakken.

In deze Kenniseconomie Monitor is niet gekeken naar het hoe en waarom van het vaak geconstateerde Nederlandse onvermogen om van papier naar uitvoering te komen. We zijn nagegaan naar wat echt anders moet. Uit de talloze belangrijke onderwerpen zijn zes thema's gedestilleerd die om een doorbraak vragen. Deze zes doorbraken zijn de agenda van een succesvolle strategie voor het versterken van de Nederlandse kenniseconomie. Zonder goede en overtuigende antwoorden op deze zes uitdagingen lukt het niet.

Zes doorbraken voor de polder

De kenniseconomie draagt vaak een zweem van elitarisme rond zich. Het gevaar is dat velen zich niet betrokken voelen bij het belang van een krachtige kenniseconomie. Maar de kenniseconomie gaat iedereen aan. Geen top zonder een brede basis. Geen succesvolle ondernemer zonder slimme medewerkers. De basis van een gezonde kenniseconomie is een goed opgeleide bevolking. Juist die basis is in Nederland aan verbetering toe.

Wij zien binnen het onderwijs drie thema's die om een doorbraak vragen:

- Het tekort aan talent: het gemiddelde opleidingsniveau is te laag en de uitval is te hoog. Wij halen niet uit mensen wat erin zit.
- Het vak van leraar: de waardering voor het vak is laag en de motivatie van docenten neemt af. De kwaliteitseisen zijn uitgehold met als gevolg erosie van het vak en een toenemend tekort aan leraren.
- De prijs van kwaliteit: jarenlang sturen op efficiëntie heeft een cultuur van middelmatigheid opgeleverd. Dat kan niet langer geaccepteerd worden.

Met deze drie punten investeren we in het echte kapitaal van de kenniseconomie: de mensen. Naast de drie onderwijsthema's zien wij drie andere thema's voor verbetering:

- Het leven van een ondernemer: ondernemerschap is in praktijk niet eenvoudig. Veel onnodige hindernissen voor ondernemers bestaan nog steeds. Daarnaast dreigt een tweedeling tussen eersterangs en tweederangs werknemers.
- Het belang van de regio: Nederland kan niet op alle gebieden bij de wereldtop horen. Denk, anders dan Nederland gewend is, op de schaal van de internationale kenniseconomie en kies voor de Randstad en een paar gespecialiseerde clusters, zoals Eindhoven en Wageningen.
- De weg naar een slimme overheid: geen slim land zonder een slimme overheid. Om het vertrouwen van burgers terug te winnen zullen ook ingewikkelde overheidsprocessen klantvriendelijker moeten worden.

Op deze zes thema's doen we de volgende voorstellen voor doorbraken:

Doorbraak 1: Tekort aan talent

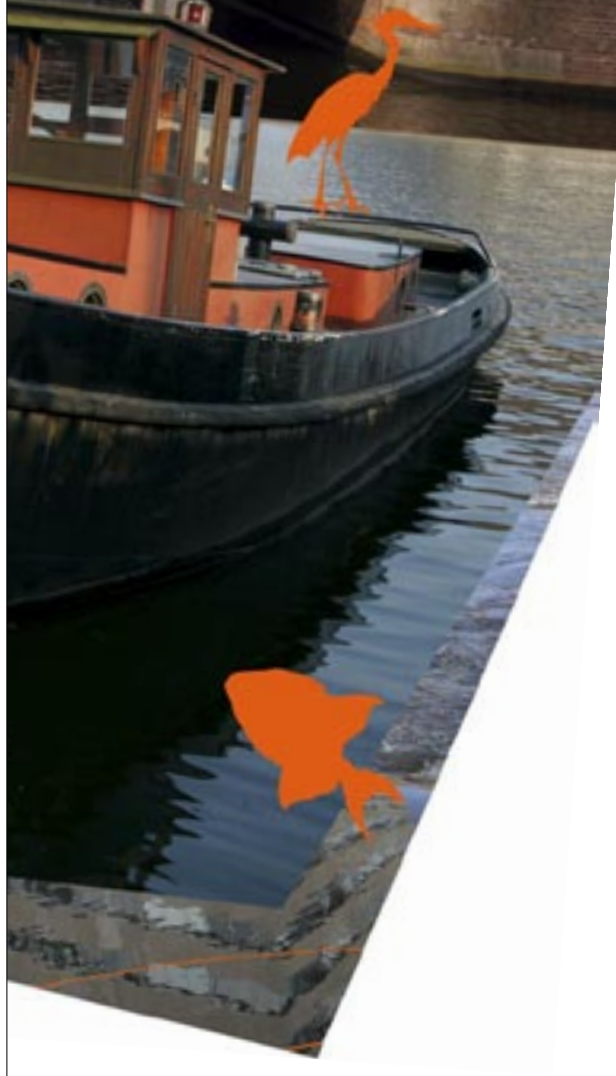
We moeten meer mensen beter opleiden. Dat begint met het vroegen van de leerplicht naar 4 jaar en het extra investeren in voor- en voerschoolse educatie. Begeleidingsprogramma's zoals weekend- en zomerscholen of mentorentrajecten, met name rond de overgang tussen opleidingen, moeten de doorstroom naar een zo hoog mogelijk onderwijsniveau bevorderen. Hiervoor worden aan scholen en derden extra middelen beschikbaar gesteld. Het stapelen van opleidingen of het doubleren wordt niet langer beperkt. De instroom via mbo naar hoger onderwijs wordt versterkt. Extra aandacht wordt besteed aan bestrijden van schooluitval, onder meer door het invoeren van financiële prikkels voor leerlingen, docenten en scholen.

Doorbraak 2: Het vak van leraar

Docenten horen trots te zijn op hun vak. Er wordt extra geïnvesteerd in de opleiding en training van docenten. De opleidingseisen worden aangescherpt. Goed presteren wordt beloond. Beloningsprikkels worden meer gedifferentieerd en er komen landelijke ondersteuningssystemen voor leraren. Schoolgebouwen worden opgeknapt met een investeringsprogramma, vooral om de school als werkplek aantrekkelijker te maken.

Doorbraak 3: De prijs van kwaliteit

Scholen hebben meer ruimte nodig om hun werk goed te doen. Dat betekent geen stelselherzieningen, maar intensivering van het onderwijs. Er komt geld beschikbaar voor meer contacturen en maatwerk op alle niveaus. Scholen krijgen mogelijkheden om zelf invulling te geven aan lesinhoud en –doelen. Het centraal examen blijft bestaan als landelijke norm, maar scholen kunnen zelf bepalen hoe leerlingen daarheen geleid worden. Verschillen zijn toegestaan en uitblinken wordt beloond. In het hoger onderwijs komen excellente programma's voor 10% van de best presterende studenten.

Doorbraak 4: Het leven van een ondernemer

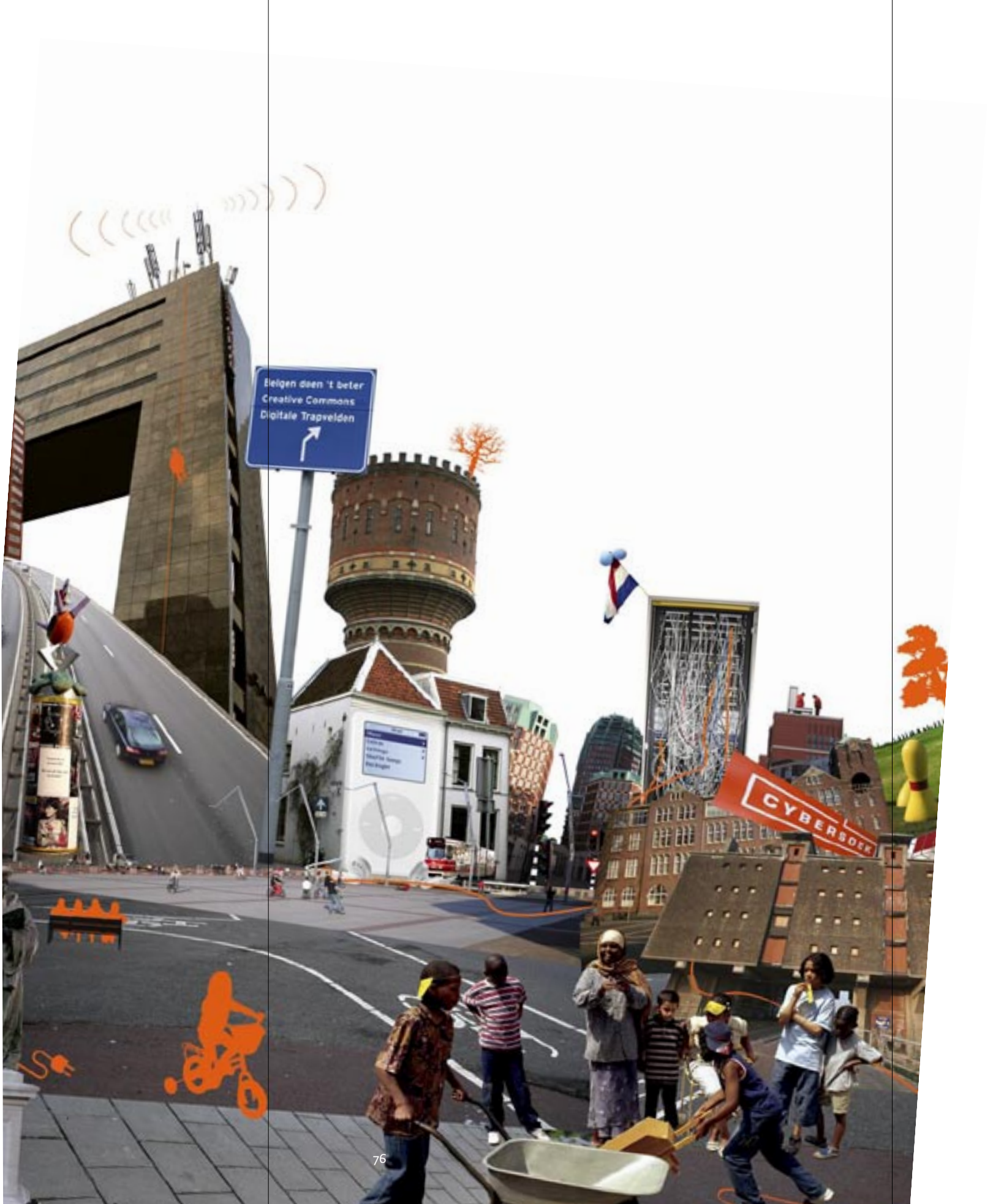
Ondernemers zijn de basis van het economische leven. De lastenverlichting wordt radicaal doorgezet, waarbij het kabinet erop inzet dat Nederland zich binnen deze kabinetsperiode bij de top-3 van Europa voegt. De startersfaciliteit binnen de WBSO wordt uitgebreid. De ongelijkheid tussen werknemers in dienstverband en zogenaamde flexwerkers wordt aangepakt. Het kabinet ontfermt zich over de vormgeving van nieuwe sociale arrangementen die recht doen aan de arbeidsverhoudingen van de 21ste eeuw. Verder wordt gekeken hoe de overheid de innovatieve bijdragen van werknemers binnen bedrijven kan stimuleren.

Doorbraak 5: Het belang van de regio

Het kabinet zet in op de echte pieken in de delta: de Randstad en een beperkt aantal toptechnologie regio's, te weten Eindhoven en Wageningen. Voor de Randstad, de derde economische regio in Europa, komt een Randstadbestuur zonder toevoeging van een extra bestuurslaag. Daarbinnen worden enkele grote projecten benoemd die versneld worden uitgevoerd. Dat is een beperkt aantal grote infrastructurele werken, maar ook een serie investeringen in de 'zachte' infrastructuur met internationale uitstraling zoals een beperkt aantal topopleidingen en een promotie- en profileringstrategie voor de Randstad.

Doorbraak 6: De weg naar een slimme overheid

Investeren in de kenniseconomie kost geld. Een slimme overheid kan dat geld vrijmaken door efficiënter te werken. Hierdoor wordt ook het vertrouwen van de burgers hersteld. Het kabinet stelt een projectminister voor administratieve vereenvoudiging aan, die rechtstreeks onder de minister-president valt. Deze kan op basis van uitgewerkte plannen financiering krijgen voor verbeteroperaties. Voor de begroting van 2007 dienen er plannen voor minimaal vijf grote operaties te zijn ontwikkeld. Daarnaast wordt de wet eenmalige verstrekking persoonsgegevens ingevoerd en krijgen burgers de beschikking over de gegevens die de overheid en publieke organisaties van hen hebben.

Agenda, geld en mensen

Dit is een mooie kenniseconomie-agenda voor een nieuw kabinet. Maar een agenda alleen is niet voldoende. Voor kans op succes moet aan twee andere voorwaarden worden voldaan. Ten eerste, voldoende middelen om deze doorbraken te realiseren. Mooie woorden zijn prachtig, maar als ze niet worden gevolgd door actie kunnen ze meer schade dan goed doen. Anderen hebben al gepleit voor forse bedragen. Het Innovatieplatform komt bijvoorbeeld tot een bedrag van circa 6 miljard. In de monitor worden geen bedragen genoemd, omdat dit te zeer een slag in de lucht is. Maar de meeste voorstellen kosten wel geld. Bij elkaar gaat het om een omvangrijke investering. Desalniettemin denken we dat een aantal voorstellen met beperkte middelen al effect kunnen sorteren. Met deze acties kan direct begonnen worden. Ten tweede, de praktijk bewijst het steeds weer: zonder de juiste mensen lukt het niet. Besteed daarom voldoende aandacht aan het selecteren van de goede mensen op cruciale posities, zowel binnen het kabinet als daarbuiten. Dat is beter dan een poging in drie cijfers achter de komma alles op schrift vast te leggen.

Wat gaat Kennisland hiermee doen?

Kennisland heeft deze monitor niet geschreven als een verlengstuk van ons dagelijkse werk. De analyse van deze monitor volgt niet per se het werk dat we nu doen. Het is eerder andersom. Ons werk wordt bepaald door de analyse die hier is gemaakt. Het geeft ons een agenda voor de komende jaren, met nieuwe richtingen en accenten. Daar zullen we ons met volle overtuiging en al onze energie voor inzetten. We hopen dat de monitor voor de lezer hetzelfde effect heeft. Want Kennisland kan deze zes doorbraken nooit alleen realiseren. Daar hebben we de rest van de polder echt bij nodig.

Overzicht achtergrondstudies

Overzicht achtergrondstudies

Voor de Kenniseconomie Monitor 2006 is de afgelopen maanden veel onderzoek verricht en zijn meerdere expertbijeenkomsten georganiseerd. Hiervoor is een aantal verdiepingsstudies en discussiepapers gepubliceerd, die materiaal hebben opgeleverd voor deze monitor. Het gaat om de volgende documenten:

VOORZICHTIG VOORUIT. Het reilen en zeilen van de Nederlandse kenniseconomie sinds 2003. Discussiepaper over de vergelijking van de kenniseconomie in 2003 en 2006, ter voorbereiding op de expertmeeting van 28 maart 2006.

DE REGIO ALS VRAAGSTUK IN DE KENNISECONOMIE. Paper ter voorbereiding op de expertmeeting van 30 mei 2006.

DISCUSSIEPAPER HOGER ONDERWIJS. Paper ter voorbereiding op de expertmeeting van 1 juni 2006.

DISCUSSIEPAPER SLIMME OVERHEID. Paper ter voorbereiding op de expertmeeting van 8 juni 2006.

DISCUSSIEPAPER VOORTGEZET EN BEROEPSONDERWIJS. Paper ter voorbereiding op de expertmeeting van 13 juni 2006.

DISCUSSIEPAPER ONDERZOEK EN INNOVATIE. Paper ter voorbereiding op de expertmeeting van 20 juni 2006.

KENNISECONOMIE BIJ DE POLITIEKE PARTIJEN. Quickscan van de manier waarop Nederlandse politieke partijen met de kenniseconomie bezig zijn.

ACHTERGRONDSTUDIE BIJ DE KENNISECONOMIE MONITOR 2006. Verdiepingsstudie van Suzanne Kok als voorbereiding voor de Kenniseconomie Monitor.

Deze documenten zijn beschikbaar via onze website www.kennisland.nl.

Dankwoord

Dankwoord

Aan de Kenniseconomie Monitor 2006 hebben velen een belangrijke bijdrage geleverd. Op de eerste plaats willen we onze partners bedanken voor hun financiële, morele en inhoudelijke inbreng: Brainport Eindhoven, Centric, De Baak, Economic Development Board Rotterdam, Gemeente Amsterdam, HBO-Raad, ING Real Estate, KPN, Ministerie van Economische Zaken, Platform Bèta Techniek, Postkantoren B.V., Provincie Zuid-Holland, ScienceGuide, Shell en Universiteit Leiden.

In zeven expertmeetings hebben we gediscussieerd over de thema's van deze monitor met deskundigen uit het bedrijfsleven, uit de onderwijs- en onderzoekswereld en uit de overheid. De beperkte ruimte laat helaas niet toe om iedereen bij naam te noemen. We bedanken alle deelnemers aan die bijeenkomsten voor hun inspirerende en kritische bijdragen. In het bijzonder willen we ons richten tot degenen die via interviews hun medewerking hebben verleend aan de monitor: Heleen Terwijn, Michiel Frackers, Olf Kinkhorst, Frum van Egmond en Dick Middelhoek.

Een speciaal dankwoord willen we richten aan Suzanne Kok, die als stagiaire en daarna als projectmedewerker een groot deel van het researchwerk voor haar rekening heeft genomen. Haar onderzoeksgeest en voorliefde voor cijfers zijn van zeer grote waarde voor deze monitor geweest.

Voor het ontwerp van de monitor noemen we graag Cuby Gerards en Karin Langeveld, voor de eindredactie Lobke van der Meulen en Marije Veenstra, en voor de organisatie van de expertbijeenkomsten en het slotcongres Geert Buijs.

Ondanks alle input van zo'n grote en diverse groep mensen, blijven de auteurs verantwoordelijk voor de inhoud van deze monitor. Eventuele omissies en/of onjuistheden zijn alleen ons aan te rekenen. Uw commentaar op de Kenniseconomie Monitor ontvangen we dan ook graag (info@kennisland.nl), zodat we Nederland met zijn allen nog slimmer kunnen maken.

Amsterdam, augustus 2006

Joeri van den Steenhoven
Martijn Arnoldus
Hans Westerhof

Literatuurlijst

Accenture (2005) *Leadership in customer service: New expectations, new experiences*

Advies Overheid.nl (2005) *Overheid.nl Monitor 2005. Prestaties van de e-overheid gemeten*

Aob (2004) *Enquête veiligheid op school. Onderzoek in opdracht van de Algemene Onderwijsbond*

CapGemini (2005) *Online availability of public services: How is Europe progressing? Web based survey on electronic public services. 3 maart 2005*

CITO-groep (2005) *Afrekenen op rekenen: over de rekenvaardigheid van Pabo-studenten en de toetsing daarvan*

CBS (2006) *Statline, online database*

CBS (2006a) *Digitale economie 2005*

CBS (2006b) *Kennis en economie 2006*

CBS (2006c) *Het Nederlandse ondernemingsklimaat in cijfers 2006*

Commissie Teisman, Stagnatie of Transitie, Evolutie van de bestuurlijke samenwerking Randstad, 2005

CPB (2005) *Scarcity of science and engineering students in the Netherlands*

CPB (2006) *Online beschikbare data, Macro Economische Verkenning 2006*

CPB (2006a) *Kansrijk kennisbeleid*

CPB (2006b) *Voortijdig schoolverlaten in Nederland; omvang, beleid en resultaten*

CWI (2006) *Arbeidsmarktprognose 2006-2011*

Dearden, L., C. Emmerson, C. Frayne, en C. Meghir (2005) *Education subsidies and school drop-out rates*, IFS Working Paper 11, Institute for Fiscal Studies, Londen

DNB (2005) *Vertrouwen, Cement van de samenleving en aanjager van de economie*, paper in het kader van het symposium over vertrouwen op 22 november 2005

Deloitte (2005) *eCitizenship for all*. European Benchmark Report 2005

EC (2003) *European Trend Chart on Innovation*. European Innovation Scoreboard: Technical Paper No 3, Regional innovation performances

EC (2005) *Population Innovation Readiness*

EC (2005a) *European Innovation Scoreboard*

EC (2005b) *European Trend Chart on Innovation*. Annual innovation policy trends and appraisal report. The Netherlands, 2004-2005

EC (2005c) *Regions: statistical yearbook 2005*. Data 1999-2003

EC (2006) *Eurostat*, online database

EC (2006a) *Time to move up gear*

ECORYS (2006) *De toekomstige arbeidsmarkt voor onderwijspersoneel tot 2015*. Arbeidsmarktprognoses voor primair onderwijs, voortgezet onderwijs en bve-sector. Rapport in opdracht van het ministerie van OCW. Rotterdam, juni 2006: CentERdata/ECORYS/QQQ Delft

Eerste Kamer (2006) Beleidsdebat, onderdeel Onderwijs van het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (VIII) voor het jaar 2006 (30300-VIII)

EIM (2005) *Bedrijvendynamiek en werkgelegenheid periode 1987-2005*

ESPON (2006) *Territorial impacts of EU economic policies and location of economic activities*. Draft Final Report, mei 2006

Finnish National Board of Education (2006) *Quantitative educational indicators 2005*

Florida, Richard (2005) *The flight of the creative class*. The new global competition for talent. New York: Harper Collins

Forbes (2006) *Forbes Global 2000*, 31 maart 2006.
Online data: www.forbes.com

Friedman (2005) *The World is Flat, a brief history of the twenty-first century*. New York: Farra, Straus & Giroux

GEM; Babson & London Business School (2005) *Global Entrepreneurship Monitor, 2005 Executive Report*

HBO Raad en RWI (2006) *Kennistekort in Nederland, stagnerend opleidingsniveau, belemmering van de arbeidsmarkt*

Holland 8 (2005) *Manifest: Slagvaardig bestuur voor Randstad Holland noodzakelijk*

Innovatieplatform (2006) *Kennisinvesteringagenda 2006-2016*

Inspectie van het Onderwijs (2006) *De staat van het Onderwijs, onderwijsverslag 2004/2005*

ISI Web of Knowledge

ITS/Aob (2005) *Enquete functiewaardering voorgezet onderwijs*

MasterKey-Plus (2006) Onderzoek naar schoonmaak op 500 basisscholen, uitgevoerd in opdracht van het ministerie van OCW. Augustus 2006

Middleton, S., S. Maguire, K. Ashworth, K. Legge, T. Allen, K. Perren, E. Battistin, L. Dearden, C. Emmerson, E. Fitzsimons, en C. Meghir (2004) *The evaluation of Education Maintenance Allowance pilots: three years evidence; a quantitative evaluation* Department for Education and Skills Research Report RR 4.99

OCW (2005) *Aandachtsgroepenmonitor 2005*. Den Haag: ministerie van OCW

OCW (2005a) *Onderwijsdeelname
1990-2020*

OCW (2005b) *Onderwijsmeter 2005*

OCW (2006) *Aandachtsgroepenmonitor,
online data op www.aandachtsgroepen.nl*

OCW (2006a) *Brief van 2 juni 2006 van
de minister van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap aan de Tweede Kamer*

OECD (2004) *Learning for Tomorrow's
World, first results from Pisa 2003*

OECD (2005) *Education at a Glance*

OECD (2005a) *Economic survey of the
Netherlands 2005: Making better use of
knowledge creation in innovation activities*

OECD (2006) *Online beschikbare
database*

Onderwijsraad (2005) *De helft van
Nederland hoger opgeleid*

Onderwijsraad (2006) *Doelgericht
investeren in onderwijs*

Porter, Michael (1990) *The competitive ad-
vantage of nations, New York: Free Press*

Prick, L. (2006) *Drammen, dreigen
draaien, hoe het onderwijs twintig jaar lang
vernieuwd werd, Amsterdam:
Meulenhoff/de Volkskrant*

Robson, J. (1998) *A profession in crisis: status, culture and identity in the further education college*, Journal of Vocational Education and Training, 50 (4): 585-607

Regio Randstad (2006) *Randstad Holland*, 7 februari 2006

Reich, R.B. (1992) *The work of nations*. New York: Vintage Books

RPB (2006) *Kennishubs in Nederland, ruimtelijke patronen van onderzoeks-samenwerking*.

SCP (2006) *Duaal als ideaal*

Schleicher, A. (2006) *The economics of knowledge: Why education is key for Europe's success*. The Lisbon council Policy Brief

Sommer, M. (2006) *Onder onderwijzers en andere gemengde berichten*, Amsterdam: Meulenhoff/de Volkskrant

Stichting Lezen en Schrijven (2006) website www.lezenenschrijven.nl

Stichting Nederland Kennisland (2003) *Kenniseconomie Monitor 2003*

Stichting Nederland Kennisland (2004) *Kennis als water, 4 vragen over leven lang leren en wat huiswerk*

TNO (2005), *Randstad Monitor 1995 – 2004*, concept

Trouw (2004) *De Geus ziet leger van kanslozen*. In de editie van 22-09-2004, beschikbaar via www.trouw.nl.

UN Global E-government Readiness Report 2005. *From E-government to E-inclusion*. New York: United Nations Publications, 2005. UNESCO (2006) <http://whc.unesco.org/en/list/899>

Vereniging Beter Onderwijs Nederland, 2006, www.beteronderwijsnederland.nl

Vries, B. De (2005), *Overmoed en onbehagen*. Bert Bakker, Amsterdam

Worldbank (2005) *Doing Business*

WRR (2004) *Bewijzen van goede dienstverlening*. Amsterdam University Press: Amsterdam

Stichting Nederland Kennisland

Stichting Nederland Kennisland

Stichting Nederland Kennisland (KL) is een denktank die van Nederland een slimmer land wil maken. In de kenniseconomie is dat de enige manier om welvaart en welzijn voor iedereen te blijven creëren. Er zijn volop kansen voor een slimmer Nederland. KL geeft advies en ontwikkelt strategieën die deze kansen laten zien en verzilveren. Die vertalen we vervolgens naar concrete projecten. Sommige van deze projecten voeren we ook uit, vaak in samenwerking met anderen. Daarnaast organiseren we netwerken en bijeenkomsten waarin mensen met elkaar leren hoe van Nederland een kennisland te maken.

KL is een onafhankelijke stichting opgericht in 1999. Er werken zo'n 12 mensen, aangevuld met freelancers en stagiairs. KL ontvangt geen structurele subsidies of bijdragen, maar wordt per project gefinancierd door overheden, bedrijven en/of maatschappelijke organisaties. KL werkt lokaal, nationaal en steeds vaker internationaal. Als het Nederland maar slimmer maakt.

Voor informatie en contact:

Stichting Nederland Kennisland

Postbus 2960

1000 CZ Amsterdam

T: 020 – 575 6720

E: info@kennisland.nl

W: www.kennisland.nl

Zes doorbraken voor de polder Kenniseconomie monitor 2006

De kenniseconomie is geen keuze. Het is realiteit die iedereen in zijn leven en werk ziet. De enige keuze is hoe goed we erin willen zijn. Nederland heeft volop kansen om voorop te lopen. Als we het voor volgende generaties mogelijk willen maken een mooie toekomst en voldoende welvaart te creëren, dan moeten we die kansen grijpen. Het betekent eerlijk zijn tegenover jezelf. Kijken waar je nu staat en hoe het beter kan.

In 2003 is de eerste Kenniseconomie Monitor gepubliceerd. Daarin hebben we laten zien hoe de economische omgeving van Nederland aan het veranderen is en hoe Nederland daarop reageert. Onze conclusie destijds was dat er aanleiding is tot zorg en dat er keuzes gemaakt moeten worden. De titel van de monitor was daarom Tijd om te kiezen. In deze tweede Kenniseconomie Monitor valt te lezen dat veel van de knelpunten nog steeds bestaan. Ondanks alle aandacht voor kennis en innovatie zakt Nederland verder weg. En echte keuzes zijn nog niet gemaakt. In deze Monitor hebben wij zes thema's geïdentificeerd die van cruciaal belang zijn voor de Nederlandse kenniseconomie. Deze thema's vragen om doorbraken om van Nederland een slimmer land te maken. Het zijn onze keuzes voor een sterke kenniseconomie: Zes doorbraken voor de polder.

De Kenniseconomie Monitor is een uitgave van Stichting Nederland Kennisland.

De Kenniseconomie Monitor 2006 is mede mogelijk gemaakt door:

